

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „ДИМИТЪР ЦЕНОВ“

ГЛОБАЛНИ И РЕГИОНАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА МЕЖДУНАРОДНИТЕ ИКОНОМИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ

**ДВАДЕСЕТ И СЕДМА СТУДЕНТСКА
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ**

СБОРНИК С ДОКЛАДИ

Свищов
2023

Стопанска академия „Димитър Ценов” - Свищов
Dimitar Tsenov Academy of Economics - Svishtov

ГЛОБАЛНИ И РЕГИОНАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА МЕЖДУНАРОДНИТЕ ИКОНОМИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ

ДВАДЕСЕТ И СЕДМА СТУДЕНТСКА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА
КОНФЕРЕНЦИЯ

СБОРНИК С ДОКЛАДИ

Свищов
2023

**GLOBAL AND REGIONAL DIMENSIONS OF
INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS
TWENTY-SEVENTH STUDENT SCIENTIFIC AND PRACTICAL
CONFERENCE**

PROCEEDINGS

Svishtov
2023

Катедра „Международни икономически отношения“ при Стопанска академия „Димитър Ценов“ - Свищов организира през 2023 година своята двадесет и седма студентска научно-практическа конференция на тема „Глобални и регионални измерения на международните икономически отношения“, в пет тематични направления: 1) *Международни инвестиции*; 2) *Международен туризъм*; 3) *Международен бизнес*; 4) *Международна интеграция и търговия*; 5) *Международно управление на хората*.

Пленарната сесия на конференцията се проведе на 13 май 2023 г. в дистанционен формат чрез платформата BigBlueButton и присъствено в Базата за обучение на Стопанска академия в с. Орешак, съвместно с представители на катедра „Международни икономически отношения“ при Икономически университет - Варна и катедра „Икономика и международни отношения“ при Русенски университет „Ангел Кънчев“.

Програмен комитет:

- *Доц. д-р Здравко Любенов* – ръководител катедра „Международни икономически отношения“, Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов
- *Доц. д-р Георги Маринов* – ръководител катедра „Международни икономически отношения“, Икономически университет – Варна

Рецензенти:

проф. д-р ик. н. Таня Горчева
доц. д-р Галина Захариева
доц. д-р Драгомир Илиев
доц. д-р Здравко Любенов
доц. д-р Карина Саркисян-Дикова
гл. ас. д-р Александър Шиваров
гл. ас. д-р Галин Стефанов
гл. ас. д-р Даниела Илиева
гл. ас. д-р Иван Ангелов
гл. ас. д-р Мирослав Камджалов
ас. д-р Недялка Александрова

Отговорник за процедурата по рецензиране и техническо оформление на сборника:

гл. ас. д-р Ивайло Петров

За всички представени за публикуване текстове се прилага процедура на двойно анонимно рецензиране.

Публикациите отразяват личните виждания на авторите. Авторите носят пълна отговорност за съдържанието на разработките, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници, както и за езиковото оформление на текстовете. Условиата и сроковете за приемане на текстове са посочени на страницата на конференцията на адрес: www.mioconference.eu

Адрес на електронното издание: виртуална библиотека DLib на Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов, dlib.uni-svishtov.bg/handle/10610/4721
Алтернативен адрес: www.mioconference.eu

ISSN 2738-8573

The Department of International Economic Relations at Dimitar Tsenov Academy of Economics - Svishtov organized its 27th Students' Scientific and Practical Conference in the field of International Economic Relations, entitled 'Global and Regional Dimensions of International Economic Relations', in five thematic sections: 1) *International investment*; 2) *International tourism*; 3) *International business*; 4) *International integration and trade*; 5) *International people management*.

The Plenary Session of the Conference was held on 13 May 2023 in an unattended e-format through the BigBlueButton platform and at Academy's Training and Recreation Center in the village of Oreshak, together with representatives of the Department of International Economic Relations at the University of Economics - Varna and the Department of Economics and International Relations at Angel Kanchev University of Ruse.

Program Committee:

- *Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov, PhD* - Head of the Department of International Economic Relations at Dimitar A. Tsenov Academy of Economics - Svishtov
- *Assoc. Prof. Georgi Marinov, PhD* - Head of the Department of International Economic Relations at University of Economics - Varna

Reviewers:

Prof. Tanya Gorcheva, DSc
Assoc. Prof. Galina Zaharieva, PhD
Assoc. Prof. Dragomir Iliev, PhD
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov, PhD
Assoc. Prof. Karina Sarkisyan-Dikova, PhD
Head Assist. Prof. Aleksandar Shivarov, PhD
Head Assist. Prof. Galin Stefanov, PhD
Head Assist. Prof. Daniela Ilieva, PhD
Head Assist. Prof. Ivan Angelov, PhD
Head Assist. Prof. Miroslav Kamdzalov, PhD
Assist. Prof. Nedyalka Aleksandrova, PhD

In charge of the review process, technical layout:

Head Assist. Prof. Ivaylo Petrov, PhD

All text submitted for publication are evaluated in a double-blind review process.

The publications reflect the personal views of the authors. The authors are fully responsible for the content of the works, the opinions expressed, the data used, the sources cited, and the language layout of the texts. The terms and conditions for the acceptance of texts are set out on the conference website at: www.mioconference.eu

Address of the electronic edition: virtual library DLib of Dimitar Tsenov Academy of Economics - Svishtov, dlib.uni-svishtov.bg/handle/10610/4721

Alternative address: www.mioconference.eu

ISSN 2738-8573

СЪДЪРЖАНИЕ / CONTENT:

МЕЖДУНАРОДНИ ИНВЕСТИЦИИ / INTERNATIONAL INVESTMENT 7

CHALLENGES AND COUNTERMEASURES OF AGRICULTURAL INVESTMENT COOPERATION BETWEEN CHINA AND BULGARIA.....8

Jingxin Hu

МЕЖДУНАРОДЕН БИЗНЕС / INTERNATIONAL BUSINESS..... 17

НАСЪРЧАВАНЕ НА УСТОЙЧИВИЯ ПОТРЕБИТЕЛСКИ ИЗБОР ОТ МЕЖДУНАРОДНИЯ БИЗНЕС..... 18

Габриела Руменова Димова

ДАНЪЧНИ АСПЕКТИ НА МЕЖДУНАРОДНАТА ОНЛАЙН ТЪРГОВИЯ..... 29

Валентина Петрова Янева, Станислава Иванова Стефанова, Яница Николаева Дивизиева, Димитър Антонов Димитров, Гълъбина Иванова Вълчева, Биляна Стефанова Йорданова, Валентин Руменов Младенов, Тенка Ангелова Плачкова

РОЛЯТА НА СЪВРЕМЕННИТЕ ТЕХНОЛОГИИ ЗА ПОДОБРЯВАНЕ НА МЕЖДУНАРОДНИЯ БИЗНЕС..... 40

Светослав Драгомиров Ангелов

ТЪРГОВИЯТА С БИТКОЙН НА КРИПТОБОРСИТЕ – ТЕНДЕНЦИИ И ВЪЗМОЖНОСТИ..... 48

Пенко Ангелов Бяливанов

МЕЖДУНАРОДНА ИНТЕГРАЦИЯ И ТЪРГОВИЯ / INTERNATIONAL INTEGRATION AND TRADE 58

МЕЖДУНАРОДНИ ТЪРГОВСКИ ПОЛИТИКИ И СТРАТЕГИИ В ПОЛЗА НА МЕЖДУНАРОДНАТА ИНТЕГРАЦИЯ И ТЪРГОВИЯ..... 59

Александра Георгиева Ангелова

ДЕГЛОБАЛИЗАЦИЯ НА СВЕТОВНАТА ИКОНОМИКА..... 69

Александър Георгиев Данаилов, Бетина Диянова Минкова

ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА В МЕЖДУНАРОДНАТА МОРСКА ЛОГИСТИКА. ПОГЛЕД
ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА КОНГЛОМЕРАТА MAERSK..... 78

Веселина Руменова Борисова

ИНТЕГРАЦИЯТА НА РОМСКИТЕ ОБЩНОСТИ В ЕВРОПА – МИТ ИЛИ
РЕАЛНОСТ?..... 85

Златина Ивайлова Димитрова, Аника Василева Николова

**МЕЖДУНАРОДНО УПРАВЛЕНИЕ НА ХОРАТА / INTERNATIONAL PEOPLE
MANAGEMENT 95**

HR STRATEGIES IN A PERIOD OF DEFLATION 96

Georgi Marianov Georgiev

ВЪЗДЕЙСТВИЕ НА ПАНДЕМИЯТА ОТ COVID-19 ВЪРХУ БЕЗРАБОТИЦАТА В
БЪЛГАРИЯ И РУМЪНИЯ..... 104

Маргарита Иванова Николова

РОЛЯ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ ИНИЦИАТИВИ ЗА КЛЪСТЕРЕН БЕНЧМАРКИНГ И
ЕТИКИРАНЕ ЗА СТИМУЛИРАНЕ РАЗВИТИЕТО НА КЛЪСТЕРНИЯ
МЕНИДЖМЪНТ 113

Светлин Борисов Рангелов

ТЕМАТИЧНО НАПРАВЛЕНИЕ
МЕЖДУНАРОДНИ ИНВЕСТИЦИИ

THEMATIC SECTION
INTERNATIONAL INVESTMENT

CHALLENGES AND COUNTERMEASURES OF AGRICULTURAL INVESTMENT COOPERATION BETWEEN CHINA AND BULGARIA

Jingxin Hu

1 year of study, Doctoral student

Major in International Economic Relations

Dimitar A. Tsenov Academy of Economics - Svishtov

Abstract: With the advancement of cooperation between China and Central and Eastern Europe and the "Belt and Road" initiative, the agricultural investment cooperation between China and Bulgaria has gradually strengthened. But Bulgaria's domestic policy uncertainties, potential risks of trade protection measures, and backward infrastructure still pose challenges to China-Bulgaria agricultural investment cooperation. Therefore, in this context, it is of great significance to analyze the development challenges of China-Bulgaria agricultural investment cooperation and to propose effective countermeasures to promote the deepening of bilateral agricultural investment cooperation.

Key words: Sino-Bulgarian agricultural cooperation, development strategies, economic impacts, bilateral trade, sustainable development.

JEL: F14, F63, Q17.

Introduction

Bulgaria, located in the eastern part of the Balkan Peninsula in Europe, has rich agricultural resources and development potential. As an important node of the Eurasian trade corridor, Bulgaria has unique advantages in geopolitics and economy. In recent years, driven by the "17+1 cooperation" and the "Belt and Road" initiative, the agricultural investment cooperation between China and Bulgaria has been increasingly strengthened, injecting new vitality into the development of bilateral relations. The traditional friendship between Bulgaria and China is profound, the geographical location is superior, and the political will is strong, which makes bilateral agricultural investment cooperation of positive significance. With the continuous deepening of bilateral cooperation, the cooperation between China and Bulgaria in the field of agriculture has achieved remarkable results. Although the bilateral agricultural investment cooperation has achieved remarkable results, it still faces some challenges, such as the uncertainty of Bulgaria's domestic policy, the potential risk of trade protectionism, and the lack of infrastructure.

1. Current situation of cooperation between Bulgaria and China in agricultural trade

Against the backdrop of weak global economic recovery, the bilateral trade in goods between China and Bulgaria reached US\$3.9 billion in 2022, an increase of 3.3% compared to 2021. Among them, Bulgaria exported US\$1.2 billion to China, a year-on-year decrease of 27.4%; Bulgaria imported US\$2.7 billion from China, a year-on-year increase of 27.2%.

In recent years, China's investment in Bulgaria has grown significantly. According to data from the Ministry of Commerce of the People's Republic of China, China's direct investment flow to Bulgaria in 2017 was US\$88.87 million, which was the peak of China's investment in Bulgaria in recent years. The pace has slowed down and progress has lagged behind. In 2020, China's direct investment flow to Bulgaria dropped sharply to US\$570,000, with a cumulative direct investment of US\$150 million.

*Table 1.
China's direct investment in Bulgaria from 2016 to 2020*

<i>years</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>
Investment flow	-1,503	8,887	-168	246	57
Investment stock	16,607	25,046	17,109	15,681	15,584

(Unit: ten thousand US dollars)

Source: Adapted from "2020 Statistical Bulletin of China's Foreign Direct Investment," by Ministry of Commerce, National Bureau of Statistics, & State Administration of Foreign Exchange, 2021.

The fields of investment involve agriculture, energy, automobiles, communications, etc. In terms of investment model, it has expanded from trade cooperation and investment cooperation¹ to financial and management model

---

¹ "Investment cooperation" refers to bilateral Foreign Direct Investment (FDI) encouraged under government agreements, encompassing both intergovernmental investment agreements and conventional FDI. This cooperation generally aims to promote economic development, technology transfer, employment, and industrial upgrading among participating countries. In this context, investment cooperation contributes to strengthening

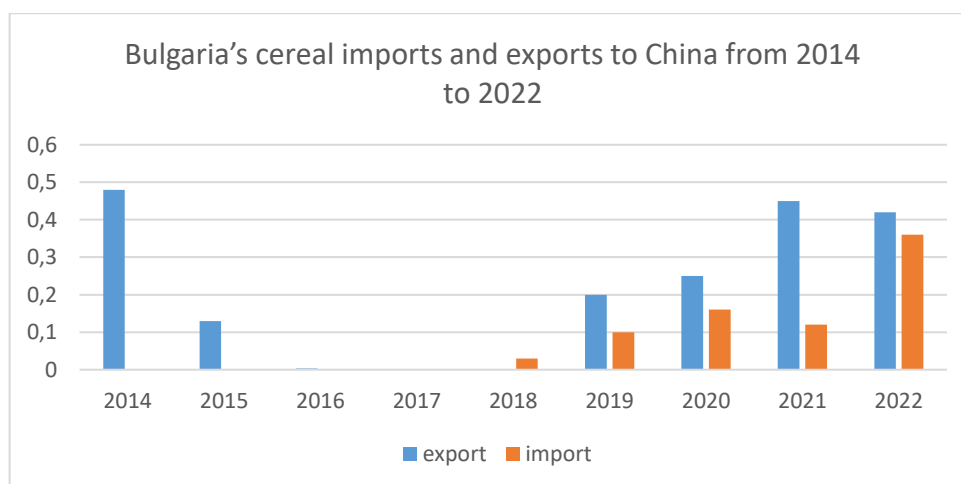
output cooperation, which has been gradually enriched. On the basis of the original cooperation, China and Bulgaria have continuously innovated the cooperation model and expanded the cooperation field in the agricultural field. The first agricultural cooperation demonstration zone between China and Central and Eastern Europe and the e-commerce logistics center for agricultural products have successively settled in Bulgaria. In the cooperation park, China-Bulgaria Agriculture will gradually realize the whole industrial chain cooperation from research and development to production and processing, laying a solid foundation for bilateral agricultural investment and trade. The establishment of a cross-border e-commerce platform in the park has digitized agriculture and agricultural product transactions, reduced cross-border transaction costs, and expanded bilateral trade volume.

China-Bulgaria agricultural trade has achieved remarkable results, among which the level of grain import and export trade is relatively high, but China-Bulgaria meat trade is very small. Bulgaria's grain trade with China is dominated by exports, which reached a peak of nearly 10 years in 2014 at US\$48 million, and then showed a downward trend until it increased significantly again in 2019, reaching US\$20 million. And it will grow rapidly to 45 million US dollars in 2021. Bulgaria's grain imports to China did not exceed US\$0.05 billion before 2017, rapidly increased to US\$4 million in 2018, and reached the highest value in nearly 10 years at US\$36 million in 2022. In 2019, China ranked third among Bulgaria's grain import partners; in 2022, Bulgaria's grain exports to China will reach nearly US\$43 million.

Bulgarian exports are still limited to a small number of commodities. Traditional Bulgarian goods such as wine and essential oils still have a low market share in China. Traditional Bulgarian goods with export potential and high reputation on the Asian market include: Bulgarian wine, milk and dairy products, essential oils especially rose oil, engineering products, chemical products, etc.

---

collaboration between the two countries across various fields, thus achieving shared economic and social development objectives. In the current situation, it is important to emphasize that Sino-Bulgarian bilateral FDI requires active support from both governments to effectively facilitate and promote this cooperative relationship.

Figure 1. Bulgaria's cereal imports and exports to China from 2014 to 2022
Source: Adapted from "UN Comtrade Database," by United Nations, n.d. Retrieved from UN Comtrade website.

At present, Bulgaria has reached an agreement with China on the export of fish and fish products, alfalfa, corn, dairy products, feed and feed additives, sunflower meal, distilled dry food (DDGS), honey, shelled sunflower seeds and tobacco to China. In addition, negotiations are ongoing for other plant and animal products to sign related agreements. This policy measure will help Bulgarian agricultural products enter the Chinese market, expand the export scale, and promote the development of Bulgarian agricultural economy. For China, the entry of Bulgaria's high-quality agricultural products can enrich the market supply and meet consumers' demand for high-quality agricultural products.

In short, China and Bulgaria have achieved a series of positive results in agricultural investment cooperation. By deepening the cooperation between the two sides in terms of development strategy and economic impact, it is expected to further promote the sustainable development of the agricultural economies of the two countries.

2. Challenges faced by China-Bulgaria agricultural investment cooperation

(1) Policy uncertainty: The political environment in Bulgaria is relatively unstable, and the policy direction may change as the political situation changes.

This uncertainty may affect the investment and cooperation between the two parties in the agricultural field and bring potential risks to the enterprise. In recent years, although China-Bulgaria economic and trade relations have developed steadily, the bilateral trade and investment volume is still relatively small (Cui W. J., 2018). More than 50% of Bulgaria's trade volume comes from within the EU, while the proportion of trade volume with China is relatively small. As of 2020, China's investment stock in Bulgaria is 150 million U.S. dollars, while China's cumulative direct investment in the entire industry in Central and Eastern European countries is 3.14 billion U.S. dollars. China's investment stock in Bulgaria only accounts for 4.7% of the stock of investment in Central and Eastern European countries. The actual situation in terms of trade and investment shows that China-Bulgaria economic and trade cooperation is still in its infancy. Under such circumstances, the agricultural investment cooperation between China and Bulgaria is vulnerable to rapid changes in the political situation, and the ability to resist shocks is relatively weak.

(2) Potential risks of trade protection measures: Although Bulgaria supports open trade to a certain extent, in some cases, Bulgaria may introduce trade protection measures to protect its own agricultural industry. This may limit the development of China-Bulgaria trade in agricultural products and affect agricultural investment cooperation. This aspect comes from within Bulgaria. For a long time, China has had an absolute advantage in bilateral trade and has maintained a trade surplus. At the same time, due to the lack of trade channels and platforms, it is difficult for Bulgarian products to enter the Chinese market, exacerbating the trade imbalance. In order to reduce the deficit, Bulgaria is likely to take certain trade protection measures to curb the import of Chinese goods. In this case, Bulgaria may take tariff measures to reduce the price advantage of imported goods in order to improve the competitiveness of domestic products (Gao, 2017); On the other hand, Bulgaria's EU membership also increases the risk of China being subject to trade protection measures. At present, trade frictions between China and the EU are frequent, and the number of anti-dumping and anti-

dumping investigations conducted by the EU on China and the types of products involved are increasing. After China's accession to the World Trade Organization, China has become an important target country for EU anti-dumping investigations. According to statistics, from 2001 to 2020, the EU launched a total of 310 anti-dumping investigations around the world, of which 110 were anti-dumping investigations against China, accounting for 35% of all investigations, with an average of 5.5 investigations per year. As a member of the European Union, Bulgaria's trade with China will inevitably be interfered by the EU's trade policy towards China, thus hindering the process of bilateral economic and trade cooperation.

(3) Bulgaria's infrastructure construction lags behind : China-Bulgaria economic and trade cooperation is also constrained by the backward infrastructure level of the Bulgarian side. Bulgaria's roads, railways, and airports have not undergone large-scale renewal since they were built in the 1960s and 1980s, and their economic effects have been greatly reduced or even completely lost. As of 2020, Bulgaria's road coverage per square kilometer was only 0.39 kilometers, well below the EU average. As of 2020, the total length of Bulgarian railway tracks is only 4029 km. Most of the railways were built before 1990, and only about 1,000 kilometers of railways have been updated in the past 10 years.

At the same time, agricultural infrastructure and storage and logistics facilities are relatively backward, especially agricultural product storage and cold chain logistics facilities. This leads to easy loss of agricultural products during harvesting, storage and transportation, reducing the overall quality of agricultural products.

Bulgaria's backward infrastructure hardware environment not only hinders the trade between China and Bulgaria, but also increases the cost of Chinese enterprises' investment in Bulgaria, affecting production efficiency, which greatly increases the investment risk of agriculture. Bulgaria's backward infrastructure is not conducive to the continuous advancement of China-Bulgaria agricultural cooperation.

3.Countermeasures to Deepen Sino-Bulgarian Agricultural Investment Cooperation

(1) Strengthen policy communication and coordination: China and Bulgaria should continue to strengthen communication at the government level. The governments of China and Bulgaria should strengthen high-level exchanges, hold regular bilateral agricultural cooperation meetings, jointly plan the direction of agricultural investment cooperation, and provide policy support for agricultural investment cooperation. At the same time, in order to promote agricultural investment cooperation, the two parties should sign an agricultural cooperation agreement to clarify the fields, methods, and deadlines of cooperation between the two parties, and provide enterprises with stable cooperation expectations. On this basis, a China-Bulgaria agricultural cooperation liaison group should be established to be responsible for the implementation and supervision of agricultural cooperation projects between the two sides, and to coordinate and solve problems in the cooperation process. The Bulgarian government and enterprises should actively participate in high-level forums, policy dialogues, seminars and other activities under the framework of the Belt and Road Initiative and the "17+1" framework, fully understand the development planning and policy trends under the framework of the Belt and Road Initiative and the "17+1" framework, and seek Cooperation opportunities with China in the field of agriculture.

(2) Optimizing the investment environment: The two sides should reduce trade barriers, actively negotiate, gradually cancel or reduce tariff and non-tariff barriers to agricultural products, and promote the liberalization of agricultural product trade (Liu, 2018). At the same time, it promotes investment facilitation, simplifies investment approval procedures, improves investment approval efficiency, and provides convenient investment services for enterprises of both parties. At the same time guide and support Chinese-funded enterprises, the Bulgarian government can provide Chinese-funded enterprises with

preferential policies, such as tax relief, preferential land use, etc., to guide and support Chinese enterprises' agricultural investment in Bulgaria.

(3) Improve infrastructure construction through bilateral cooperation: Bulgaria's backward infrastructure has seriously hindered the development of China-Bulgaria economic and trade cooperation. And China has competitive advantages in road, railway, port, airport construction and other aspects. The Bulgarian government and enterprises should strengthen project docking with relevant Chinese departments and enterprises, jointly study and evaluate the feasibility of infrastructure construction projects, and determine cooperation models and division of labor. The two sides can cooperate in infrastructure fields such as railways, highways, ports, airports, and energy, and jointly promote project implementation. At the same time, Bulgaria can make full use of the financing channels under the Belt and Road Initiative and the "17+1" framework to raise funds for infrastructure construction projects. For example, the Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB), Bulgaria, as a member of AIIB, can apply for loans for infrastructure projects from the bank. AIIB is committed to supporting infrastructure construction in Asia, providing long-term, low-interest loans. Bulgaria can take full advantage of this advantage to finance infrastructure projects (Zhang, 2017). At the same time, the Silk Road Fund in the Belt and Road Initiative is an investment fund for countries along the Belt and Road, aiming to support projects in the fields of infrastructure, resource development, and industrial cooperation. Bulgaria can cooperate with the Silk Road Fund to seek project investment and provide financial support for infrastructure construction.

Conclusion

In the context of global economic integration and agricultural internationalization, China-Bulgaria agricultural investment cooperation will not only help promote the development of bilateral trade, improve the quality and variety of agricultural products, ensure national food security, but also help strengthen political mutual trust and deepen friendship. Although China-Bulgaria

agricultural investment cooperation has made progress, it still faces a series of challenges, such as the unstable political environment in Bulgaria, potential risks of trade protection measures, and lagging behind in infrastructure construction. In order to overcome these challenges, the two sides have strengthened policy communication and coordination, optimized the investment environment, and improved infrastructure construction. With the advancement of the "Belt and Road" initiative and the "Central and Eastern European Countries Cooperation" framework, China-Bulgaria agricultural investment cooperation will receive more opportunities and support. The two sides should make full use of these international cooperation platforms, strengthen information sharing, resource integration, promote the implementation of cooperation projects in more fields, and achieve common development.

References

- 2020 Statistical Bulletin of China's Foreign Direct Investment. (2021). Ministry of Commerce, National Bureau of Statistics, & State Administration of Foreign Exchange.
- Cui, W. J., & Li, Z. K. (2018). 中国与中东欧贸易合作:现状、问题与建议. *国际经济合作*, (11), 43-46.
- Gao, G. (2017). 入盟十年:保加利亚和罗马尼亚的政治不稳定. *俄罗斯东欧中亚研究*, 5(7), 126-138.
- Liu, X., & Wu, J. K. (2018). “一带一路”框架下中国与中东欧国家实现经贸“精准合作”探讨. *对外经贸实务*, (9), 85-88.
- UN Comtrade Database. (2023). The United Nations Comtrade database. Retrieved from <https://comtradeplus.un.org/>.
- Zhang, Y. (2017). 中国与中东欧国家经贸金融合作中的障碍及完善策略. *对外经贸实务*, (2), 57-60.

ТЕМАТИЧНО НАПРАВЛЕНИЕ
МЕЖДУНАРОДЕН БИЗНЕС

THEMATIC SECTION
INTERNATIONAL BUSINESS

НАСЪРЧАВАНЕ НА УСТОЙЧИВИЯ ПОТРЕБИТЕЛСКИ ИЗБОР ОТ МЕЖДУНАРОДНИЯ БИЗНЕС

Габриела Руменова Димова

4 курс, бакалавър,

специалност „Международни икономически отношения“,

Икономически университет - Варна

Резюме: Настоящият научен доклад представя темата за факторите, които влияят на потребителския избор, като поставя на фокус тези, които подтикват към устойчиви продукти. Посредством теории по тази тема, са обобщени основните причини, които оказват въздействие на поведението на хората по време на пазар. Посочени са резултати от потребителски изследвания, засягащи устойчивото потребление, които обясняват поведението на клиентите в различни ситуации. Обхванати са както индивидуалните фактори, като личностни качества и предпочитания, така и външни фактори, като социални въздействия. Докладът може да помогне на международния бизнес в изграждането на маркетинг стратегии, които стимулират устойчиво потребление.

Ключови думи: устойчивост, потребителски избор, стратегии.

JEL: Q50, F64, D11.

Въведение

Темата за устойчивите потребителски избори и факторите, които влияят на такива решения е от голямо значение, тъй като светът ни се сблъсква със сериозни проблеми като изменението на климата, енергийната криза и изчерпването на ресурси. В този контекст, изборът на всеки един от нас може да бъде ефективен начин за намаляване на отрицателното въздействие върху околната среда. За тази цел е нужна по-добра осведоменост и промяна на потребителските навици. Задача на правителството и на бизнеса на международно ниво е да мотивира и улеснява този процес. Целта на този научен доклад е да проучи теории за потребителския избор, които допринасят за разбирането на факторите, влияещи върху устойчивия потребителски избор. Те ще бъдат от помощ на международния бизнес при вземането на решение относно това до колко да прилагат устойчиви практики, но и ще засилят връзката им с клиентите. С помощта на резултати от релевантни изследвания ще се посочат конкретни причини, които оказват въздействие на консуматорското общество.

Научният доклад ще се стреми да отговори на въпроса кой от изброените фактори е с най-голяма сила и може да се използва в кампании на международния бизнес, промотиращи природосъобразно поведение. Валидността на теориите, които са включени в разработката, е подкрепена от емпиричните данни. Те биват прилагани в официални потребителски проучвания, тъй като са били подложени на научни методи и са се оказали надеждни и валидни мерки за поведението на потребителите.

1. Разбиране за устойчивост

В доклада под „устойчивост“ ще се разбира определението на ООН от доклада „Нашето бъдеще“, а именно способността на обществото „да отговаря на потребностите на сегашното поколение, без да ограничава възможностите на бъдещите поколения да посрещнат и реализират своите потребности и да избират своя начин на живот“ (World Commission on Environment and Development, 1987). Това означава, че икономическият и социалният ни напредък трябва да бъдат постигнати, като едновременно с това опазваме нашата околна среда и екосистемите, от които зависим. Устойчивостта ни насърчава да мислим дългосрочно, да използваме ресурсите разумно и да прилагаме интегриран подход към управлението на нашите дейности. Целта на устойчивостта е да гарантира доброто благосъстояние на нашата планета и хората, които я населяват, както и да намалим негативното влияние върху околната среда.

Според ООН устойчивите продукти са проектирани, произведени, използвани и изхвърлени по начин, който не нанася значителни вреди на околната среда, на здравето на хората и на социалните системи. Като пример те могат да бъдат произведени от възобновяеми източници на енергия, да бъдат опаковани с екологично приемливи материали, да имат по-дълъг живот и да могат да бъдат рециклирани след употреба. Устойчивите продукти имат потенциала да намалят натоварването на околната среда, да

осигурят по-добро качество на живот за потребителите и да допринесат за постигането на устойчиво развитие в световен мащаб.

Изборът или производството на устойчиви продукти са част от концепцията за устойчиво поведение. С нарастването на осъзнаването за важността на устойчивото развитие, компаниите започват все по-често да си поставят цели, които са по-екологични, по-икономични и по-социално отговорни. От това следва изводът, че компания с устойчиво поведение е тази, която прилага устойчиви бизнес практики. Това включва използване на ресурси по ефективен начин, минимизиране на отпадъците и вредните емисии, подобряване на условията за работа (Serafimova, 2021). На свой ред устойчивото потребителско поведение се изразява в избор на еко продукти, рециклиране на отпадъци, използване на обществен транспорт, избягване на еднократните опаковки, намаляване на консумацията на месо и други животински продукти.

2. Индивидуални фактори, които влияят на потребителя

Науката изследва усилено устойчивото потребителско поведение и причините, които го изменят. Прието е, че индивидуалните възприятия, убеждения и отношения могат да бъдат негови индикатори. В трета глава от книгата „Sustainable Development Strategies“ М. Roy разглежда начините, по които хората могат да променят своето поведение в полза на устойчивото развитие. Авторът анализира влиянието на различни фактори върху потребителското поведение, позовавайки се на няколко теории и отделяйки особено внимание на нормативните цели и стойности, както и на мотивацията за приемане на устойчиви поведенчески практики.

Според теорията на потребителските стойности предпочитанията на клиента са функция от множество ценности с различно влияние. Тя се измерва чрез усещането за полезност, качество и надеждност, а в зависимост от това колко е ценен продукта, се изменя значението на цената. Важна закономерност е, че колкото човек е по-чувствителен към цената и не отдава

важност на качеството, толкова готовността да плати по-висока цена за еко-продукт се понижава (Sheth, 1991). Това означава, че за хората в не добро финансово положение ще бъде по-трудно да си позволят такива стоки. Въпреки това се наблюдава нова положителна тенденция, че все повече хора търсят устойчиви продукти в отговор на лични норми и морал, за което те сами се възнаграждат, като единственият стимул тук е намаляването на вредния за природата отпечатък. За да е още по-разпространен този тип поведение е нужна промяна в начина на живот и потребителските навици на голяма част от обществото (Roy, 2021).

3. Целите като стимул за устойчивост

По-нова теория, която е насочена към когнитивните процеси на индивидите при устойчивото поведение, е теорията за формулиране на цели. Тя твърди, че целите определят начина, по който хората обработват информация и действията им в следствие. Целта с най-голямо значение се нарича фокална, а останалите – фонови. Когато е активирана дадена цел, тя влияе на мислите на човека, на важността на получената информация, на допустимите алтернативи и на действията (Siegwart Lindenberg, 2007). Тази теория разделя целите, които влияят на устойчивото поведение, на хедонистични, извличащи печалба и нормативни. Хедонистичната цел е свързана със запазване или подобряване на емоциите на човека, породени от удовлетворението на личните му потребности. Чувствата биват положителни като радост или отрицателни като дискомфорт. Желанието на потребителя е да подобри настроението си, което обуславя и краткосрочната природа на самата цел. От друга страна хората, които преследват цели извличащи печалба, избират устойчиви продукти, когато това гарантирано ще им донесе облаги, било то материални или свързани със социалния статут. Най-стабилна основа за устойчиво поведение предоставя нормативната цел. Когато тя е фокална, хората са склонни да взимат природосъобразни решения, защото така е прието за добре (Siegwart

Lindenberg, 2007). В проучването на М. Роу информацията отново е поставена като ключов фактор, който би засилил личните подбуди, потребителите все по-често да предпочитат природосъобразни продукти, независимо от това коя от горепосочените цели ги води. Според него технологиите са информаторите в днешни дни, а най-влиятелният компонент са снимките в социалните мрежи.

4. Социално въздействие

Бегло засегнати са отраженията от социалния кръг и общностните норми, които също са свързани с процеса на пазаруване. Важно е да се отбележи, че те са по-значима част в моменти преди и след осъществяване на покупка. Авторът, който се занимава по-подробно с този аспект е М. Folwarczny. Той твърди, че социалният натиск е определящ и често мнението на обкръжението играе важна роля при вземането на крайно решение. В присъствието на други хора се случва клиентите да променят избора си, за да оставят по-добро впечатление. Акцентира върху това, че устойчивите продукти вече са символ на по-висок социален статус. Всичко това се случва като част от управление на впечатлението. Това е процес, при който човек се опитва да контролира начина, по който другите го виждат и възприемат, като използва различни стратегии, за да постигне желаните резултати в общуването си с другите хора. Това с какво се храним също може да бъде своеобразна тактика за създаване на впечатление у околните. Авторът разделя три основни фактора, които водят до избор на устойчиви продукти.

Първият е стремежът към по-добър статут. Еко активизмът определено има силата да ни издигне в очите над другите. Консумацията на био и еко храни също прави впечатление, защото те са по-скъпи от другите алтернативи и могат да бъдат символ на заможност. Изследванията показват, че хората променят потребителския си избор в зависимост от това дали пазарят на публично място или онлайн (Griskevicius V, 2010). В същото

проучване е доказано, че клиентите избират по-устойчиви продукти, когато не са сами по време на пазара. Това доказва хипотезата на М. Folwarczny, че чуждото мнение често може да бъде определящо.

Следващият фактор, който оказва въздействие върху крайното решение, е груповото влияние. В една комплексна социална среда не е важно само да бъдеш кооперативен, но и да си възприет от другите като такъв. Изборът на природосъобразни продукти показва, че човек е загрижен и по този начин той бива възприеман като „отборен играч“. Това носи ползи в личен и професионален план. Не винаги обаче груповият натиск действа така. Някои хора променят умишлено потребителското си поведение към по-неустойчиво, защото в някои среди обратното се възприема за ексцентрично, натрапчиво и търсещо внимание (Michał Folwarczny, 2023).

Последно авторът се спира върху фактора избор на партньор. Мъжете често избягват да закупуват продукти, които са свързани с устойчивост, поради възможната асоциация с женственост. Въпреки това, изследванията показват, че когато мъжете проявяват ангажимент към опазването на околната среда чрез устойчиво потребление, това не само създава добро впечатление, но може да бъде възприето и като проява на щедрост и висок ангажимент към партньора в романтични връзки (Sylvie Borau, 2020). Следователно една жена би била склонна, да избере партньор, който подава такива сигнали чрез своето поведение.

5. Планирано поведение

Следваща теория, която е релевантна за темата е Теорията на планираното поведение (Theory of Planned Behavior - TPB). Тя е една от разглежданите теории от Х. Zhang и се обуславя като социално-психологическа теория, която се използва за обяснение на поведението на хората. TPB е продължение на теорията, че преди човек да вземе решение, първо обмисля рационално какви ще са последиците от него и се базира на предположението, че поведението на хората е резултат от техните

намерения да го извършат. Състои от три основни компонента: отношение, норми и контрол върху поведението. Отношението на човек към дадено действие описва неговата позиция и мнение за това дали да го извърши или не. Ако хората са наясно със значението на устойчивото потребление и имат положително отношение към него, те могат да имат по-голяма склонност да избират устойчиви опции при консумацията на стоки и услуги. Нормите отразяват социалното въздействие върху поведенческия модел, включително очакванията на другите. Тук сила имат например социалните норми за опазване на околната среда и подкрепа на устойчивите бизнес практики. Под контрол върху поведението се разбира усещането на човека за това, дали може да контролира и извърши дадено действие. Това може да включва наличието на възможности и ресурси, които да подпомогнат изпълнението му - лесен достъп до устойчиви опции за консумация като наличието на продукти, които са произведени по природосъобразен начин и на места за рециклиране на отпадъци (Ajzen, 1991). Прилагайки TPВ към устойчивото потребление, можем да разберем какви са предварителните намерения на хората да изберат устойчиво потребление, какви са техните мотивации, отношения и усещания за контрол върху поведението и да изградим стратегии за насърчаване на устойчивото потребление. Въпреки това, има ограничения в употребата ѝ, защото не взема предвид външни променливи. Изследователите добавят други психологически променливи, за да подобрят обяснителната мощ на модела и да разширят перспективата на изследванията в тази област, но е трудно да излязат от линейната рамка отношение-намерение-поведение (Xiaoyun Zhang, 2020).

6. Ценности

Други два аспекта, засегнати в труда на X. Zhang са Моделът на ценност-отношение-поведение (Model of Value-Attitude-Behavior - VAB) и Теорията за ценностите, нормите и убежденията (Value-Norm-Belief Theory - VNBT). VAB предполага, че ценностите на човека формират неговите

отношения към определени обекти, които в крайна сметка водят до конкретни действия. Ценностите представляват всичко това, което човек счита за важно в живота си и в света около него. Те могат да бъдат свързани със здравето, семейството, природата, кариерата, духовността и други (Schwartz, 1977). В случая играят важна роля в определянето на отношението към устойчивите практики. Например, ако една личност цени природата и околната среда, тя може да има позитивни нагласи към екологичните продукти. Следователно отношенията на човека към определени обекти и поведения са формирани от неговите ценности. Тези отношения могат да бъдат положителни или отрицателни и да се проявят във формата на предпочитание, възхищение, негодувание или противопоставяне. Като последна стъпка отношението води до определен тип поведение. В резултат можем да твърдим, че ако човек счита, че е важно да се намаляват отпадъците, това ще се отрази на неговото отношение към рециклирането, което може да доведе до разделно събиране и изхвърляне на боклук, повторно използване на суровини и пестене на ресурси.

На свой ред VNBT е теория, която не се различава особено от горепосочената и отново цели да анализира потребителското поведение. Според нея ценностите определят нормите, които се отнасят до определени етически принципи и поведения, а тези норми се отразяват в убежденията на индивидите относно света около тях. В случая на екологичната осведоменост и отговорност, теорията твърди, че индивидите, които имат силни екологични ценности, ще спазват норми, свързани с екологично отговорно поведение, като например рециклиране, намаляване на въглеродния отпечатък и опазване на биоразнообразието. Това води до убеждението на потребителите, че екологично отговорното поведение е необходимо и правилно. VNBT предполага, че хората също биват повлияни от социалните норми и очакванията на обществото, които могат да подкрепят или да ограничат екологичната осведоменост и поведение (Schwartz, 1977). Така, например, ако обществото се стреми към опазване на

околната среда и насърчава устойчиви практики, то това може да има позитивен ефект върху поведението на отделния потребител. Това подкрепя тезата на Roy, че нагласите на обществото като цяло могат да доведат до популяризиране на устойчив начин на живот сред единиците. В по-късен етап в труда на Stern Теорията за ценностите, нормите и убежденията официално добива екологична насоченост. Той разделя ценностите на три тематични елемента: биосферичен - касаещ екосистемата; алтруистичен - свързан с безкористността и желанието да се помага на другите; егоистичен - отнасящ се за самолюбието и желанието за лична изгода.

Природосъобразното поведение е обособено в 4 подкатегории - активизъм, поведения в обществената сфера, поведения в частната сфера и поведения в организации (Stern, 2002). Като критика на двете теории може да се посочи, че те игнорират влиянието на външните фактори от околната среда (Xiaoyun Zhang, 2020). Това може да ограничи приложимостта им в реални ситуации и да доведе до недостатъчно обяснение на дадено поведение. За това се препоръчва прилагането на различни по идеология теории.

Заключение

В заключение можем да твърдим, че посочването на един фактор, който има най-голяма тежест върху потребителския избор на устойчиви продукти е невъзможно. Процесът на подбор на продукти е строго индивидуален и се влияе от множество обстоятелства. Човек може да бъде повлиян както от вътрешни подбуди, така и от външен натиск. От значение е потребителите да бъдат информирани и да осъзнават влиянието, което техните избори и действия имат върху околната среда. Високото ниво на осведоменост и активност на обществото може да доведе до значително намаляване на отпадъците, защита на ресурсите и опазване на екосистемите. За тази цел е нужна съвместна работа между правителството

и международния бизнес. Те могат да насърчат промяната на потребителските навици с помощта на маркетинг стратегии и информационни кампании, които се позовават на релевантните проучвания. Само така може да се гарантира едно по-устойчиво бъдеще.

Използвани източници (References)

- Ajzen, I. (1991) The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 179–211.
- Borau, S, Elgaaied-Gambier, L, Barbarossa, C. (2020). The green mate appeal: Men's pro-environmental consumption is an honest signal of commitment to their partner. *Psychology & Marketing*, 38, 266– 285
- Griskevicius, V., Tybur, J. M., & Van den Bergh, B. (2010). Going green to be seen: status, reputation, and conspicuous conservation. *Journal of personality and social psychology*, 98(3), 392–404.
- Folwarczny, Michał & Otterbring, Tobias & Ares, Gastón. (2022). Sustainable food choices as an impression management strategy. *Current Opinion in Food Science*, 49, 10.1016/j.cofs.2022.100969.
- Lindenberg, S. & Steg, L. (2007), Normative, Gain and Hedonic Goal Frames Guiding Environmental Behavior. *Journal of Social Issues*, 63, 117-137.
- Ran, Y., Nilsson Lewis, A., Dawkins, E., Grah, E., Vanhuyse, F., Engström, E. & Lambe, F. (2022). Information as an enabler of sustainable food choices: A behavioural approach to understanding consumer decision-making. *Sustainable Production and Consumption*, 31, 642-656
- Roy, M. (2021). Greening behavior toward sustainable development. *Sustainable Development Strategies*, ISBN 9780128189207, 53-90.
- Schwartz, S. H. (1977). Normative Influences on Altruism. *Advances in Experimental Social Psychology*, 10, 221-279.

- Serafimova, D. (2017). Оповестяване на информация за КСО и устойчиво развитие от големите български компании. *Изв. на Съюза на учените - Варна. Сер. Икономически науки*, ISSN 1314-7390, 204 - 215.
- Sheth, J. N., Newman, B. I. & Gross, B. L. (1991). Why we buy what we buy: A theory of consumption values. *Journal of Business Research*, 22(2), 159–170.
- Stern, P. C. (2002). New Environmental Theories: Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior. *Journal of Social Issues*, 56, 407-424.
- United Nations. (2015). Agenda 2030 for Sustainable Development. New York, NY: United Nations
- World Commission on Environment and Development. (1987). Our common future. *Oxford University Press*
- Zhang, X., & Dong, F. (2020). Why Do Consumers Make Green Purchase Decisions? Insights from a Systematic Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(18), 6607. MDPI AG.

ДАНЪЧНИ АСПЕКТИ НА МЕЖДУНАРОДНАТА ОНЛАЙН ТЪРГОВИЯ

Валентина Петрова Янева

магистър, МП „Валутен, митнически и данъчен контрол“

Станислава Иванова Стефанова

3 курс, бакалавър, специалност „Счетоводство и контрол“

Яница Николаева Дивизиева

магистър, МП „Финансов контрол и външен одит“

Димитър Антонов Димитров

2 курс, бакалавър, специалност „Счетоводство и контрол“

Гълъбина Иванова Вълчева

2 курс, бакалавър, специалност „Стопански и финансов контрол

Биляна Стефанова Йорданова

3 курс, бакалавър, специалност „Стопански и финансов контрол“

Валентин Руменов Младенов

2 курс, бакалавър, специалност „Финанси“

Тенка Ангелова Плачкова

магистър, МП „Счетоводство и одит на нефинансовите предприятия“

Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – гр. Свищов

Резюме: Електронната търговия все повече е неразделна част от живота на хората. Онлайн сделките се превръщат в основен инструмент за придобиване на стоки и услуги. Понятието „електронната търговия“ е широко разпространено и основната му характеристика е, че се осъществява чрез интернет заедно с всички свързани с него технологии.

Авторите на доклада анализират нормативната рамка, уреждаща електронната търговия. На тази база се разглеждат процедурите по данъчна регистрация и деклариране на финансови средства от тази дейност.

Ключови думи: онлайн търговия, международна търговия, данъци, плащания, финансов контрол.

JEL: F23, H25, K42, M21.

Въведение

В последните години, онлайн сделките набират все по-голяма популярност сред компаниите, което им дава възможност за разширяване на дейността им. Съвременният потребител често проучва предлаганите стоки или услуги онлайн и избира този начин за придобиване на определени блага. Възможността, потребителите да пазаруват 24/7 е допълнително удобство, което превръща онлайн търговията в предпочитан начин за покупко-продажби от физически и юридически лица.

Електронната търговия през последните години се характеризира с висок ръст, като факторите за това са от различно естество – държавна политика, икономически условия, социални и технологични фактори. Тя се явява като логично продължение и развитие на офлайн търговията. Един от най-динамично развиващите се сектори на международната икономика през последните години, без съмнение, е глобалната онлайн търговия. Данните в различни доклади сочат, че електронната търговия заема 20.4% от глобалните продажби на дребно за 2022 г. (Hung, 2022). За сравнение, през последните пет години те са представлявали 10%. Прогнозите са, че тази тенденция ще отбележи сериозен ръст – до 2040 г. като се очаква 95% от всички покупки да се извършват, чрез е-commerce (Блажева, 2022). От друга страна, данните сочат, че 21,8% от световното население вече пазарува онлайн, което потвърждава засиления ръст на онлайн сделките при международната търговия.

1. Правна рамка на международната онлайн търговия

По своята същност електронната търговия е *„непрекъснат цикъл от обработка и обмен на данни, чрез който се осъществява унифицирано и интегрирано информационно осигуряване на участниците в цялостната търговска транзакция, независимо от сферата на дейност, отрасъла, държавата и прочее”*¹. Тя се характеризира с покупката или продажбата на стоки, или услуги между предприятия, частни организации, домакинства или физически лица с помощта на електронни транзакции, осъществявани, чрез интернет базирани технологии, включително при комуникация в социалните мрежи.

При всяка търговия, предлагането на стоки и услуги през интернет, на първо място трябва да се съобразява с общите изисквания за организиране на дейността, сключване на сделките с доставчици и клиенти,

---

¹ Определение, съдържащо се в Националната стратегия за електронна търговия, одобрена с Решение N 362 на Министерския съвет на Р България от 20 юни 2000 година.

административни задължения и пр. Правната рамка за дейността на електронните магазини, ползва уредбата на електронната търговия, а именно:

- ❖ Закона за електронната търговия;
- ❖ Закон за електронните съобщения;
- ❖ Закона за електронния документ и електронните удостоверителни услуги;
- ❖ Закона за платежните услуги и платежните системи;
- ❖ Отделни текстове в Наредба № Н-18 от 2006 г. и Закона за ДДС;
- ❖ Директиви на ЕС: 2021/514; 2020/284 и 2006/112/ЕО за общата система на ДДС;
- ❖ Спогодби за избягване на двойното данъчно облагане (СИДДО).

През 2021 г. са направени и въведени промени, във връзка с режимите на електронните продажби в Европейския съюз (ЕС). Тези промени се основават на анализите, направени относно високия дял на електронната търговия в международен аспект и големите загуби от ДДС за бюджетите на държавите-членки на ЕС. Поради това са предприети някои мащабни промени в данъчното облагане на международните онлайн транзакции на територията на Съюза. Продиктувано от това, на национално ниво са въведени промени в Закона за данък върху добавената стойност (ЗДДС) и Данъчно-осигурителния процесуален кодекс (ДОПК). С промените се транспонират разпоредбите на Директива (ЕС) 2021/514 и Директива (ЕС) 2020/284, за да породят действие на национално равнище.

2. Видове търговски отношения в международната онлайн търговия

Осъществяването на търговска дейност изисква субектите да влязат в отношения помежду си. По този начин се осъществява обменът на стоки и услуги, респ. едната страна придобива права, а другата - задължения. Тези отношения между субектите са правни, тъй като са регламентирани в

нормативни актове, отнасящи се до данъчното облагане, а и не само. Основните търговски отношения, които попадат в обхвата на регулиране от приходната администрация са:

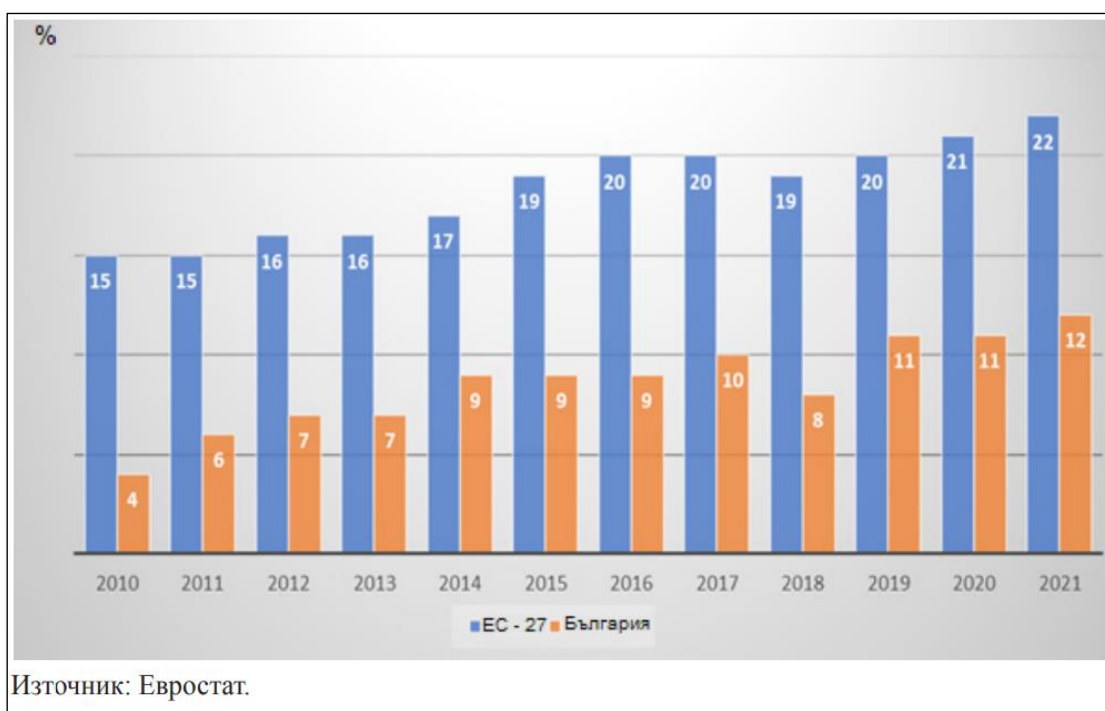
❖ **B2B (бизнес към бизнес)** – този вид отношение протича между отделните компании, при производството и реализацията на техните стоки и услуги. Този тип отношения описват търговските взаимоотношения между предприятията, като това могат да бъдат производител и търговец на едро или между търговец на едро и търговец на дребно. Тези отношения се създават, тъй като на компаниите им се налага да си сътрудничат. Те се нуждаят от различни специалисти в определени дейности и сфери, тъй като компаниите не могат самостоятелно да си осигурят в пълна степен от различните аспекти на тяхната дейност. В последно време тези отношения съставляват относително голям дял в реализирания обем на сделки в електронната търговия. Причина е, че сделките между бизнес и потребител (B2C) се нуждаят от различни компоненти и суровини, които B2B сделки могат да осигурят.

❖ **B2C (бизнес към потребител)** - осъществява връзката между субектите на електронната търговия и крайните потребители на стоки и услуги. Чрез този вид бизнес отношения компаниите реализират основната си цел - физическото достигане на продуктите до пазара на потребителите. Предимството на електронните сделки е, че с минимум разходи се постига максимален резултат. Още повече, че онлайн инструментите позволяват на потребителите да получават информиран избор за продуктите, които желаят да закупят, без дори да са достигнали физически до тях. В отношенията B2C се включват и услуги като онлайн банкиране, туристически услуги, сайтове за недвижими имоти.

❖ **C2C (потребител към потребител)** - проявяват се най-явно в онлайн платформи за аукционни продажби на стоки между физически лица и/или юридически лица. Онлайн платформи, като "eBay.com" и други, позволяват една стока, към момента на нейното закупуване да е на цена

много по-ниска от пазарната. Поради това, този тип сделки се увеличават постоянно.

За периода 2010 - 2021 г. предприятията, които са продавали стоки и услуги по интернет в България, се движат между 4 и 12%, а тези в Европейския съюз - между 15 и 22%. Средното нарастване за България е с 0.73% на година, а за Европейския съюз - с 0.64% (Вж. фиг. 1).

Фигура 1. Предприятия, които продават стоки и услуги по интернет, в България и Европейския съюз - за периода 2010 - 2021 година.

Източник: (Национален статистически институт).

През 2022 г. „B2C“ бележи ръст спрямо 2021г с 31%. и достига обем от над 1,6 млрд. лева (Вж. Фиг.2).

Фигура 2. Обем на B2C електронната търговия (млрд. лв.)

През 2021 г. европейската електронна търговия нараства с 13% или до 218 млрд. евро спрямо 2020 г. Темпът на растеж в периода между 2021 и 2022 г. остава стабилен. В номинално изражение обемът на електронната търговия в Западна Европа достига 450 милиарда евро, в Южна Европа е 118 млрд. евро, а в Централна Европа - 70 млрд. евро. В Източна Европа оборотът от е-търговията достига само 14 млрд. евро (Икономика и бизнес, 2022).

3. Данъчни процедури върху международната онлайн търговия

Разрастването на международната онлайн търговия увеличава риска от нелоялна данъчна конкуренция между отделните субекти. От своя страна, това създава нови трудности пред органите по приходите при осъществяването на контролните процедури върху нея (Стойкова, П.; Тананеев, Е.; Желев, Ж., 2018). В края на миналата година в българското законодателство бяха променени правилата, поради нови задължения, въведени с две европейски директиви. Изискванията към различни участници в онлайн търговията целят по-голяма ефективност на контрола върху електронните търговци и повишаване степента на доброволно спазване на данъчното законодателство.

В Данъчно-осигурителния процесуален кодекс (ДОПК) се въвеждат разпоредбите на Директиви (ЕС) 2020/284 и 2021/514. Те имат за цел да

допълнят ДДС пакета за облагане на електронната търговия в рамките на ЕС, като ограничат избягването на внасяне на ДДС.

Промените, свързани с **Директива (ЕС) 2020/284** определят механизъм за засилване на сътрудничеството между данъчните органи и доставчиците на платежни услуги. Новите изисквания касаят доставчици на платежни услуги, като банки, дружества за електронни пари, платежни институции, доставчици на услуги по предоставяне на информация за сметка, Европейската централна банка и националните централни банки на държавите-членки, когато не действат в качеството си на органи.

Тези промени се налагат, поради случаите на успешно заобикаляне на данъчните режими в държавите-членки на ЕС от международни търговци. Предпоставки за реализиране са възможностите да се възползват от слабости в предходното данъчно законодателство и най-вече наличието на прагове за регистриране на търговията по ДДС и освобождаване от ДДС за малки сделки.

Новите задължения към доставчиците на платежни услуги, свързани с изискванията на **Директива (ЕС) 2021/514** целят да се осигури системното подаване на информация от оператори на платформи към националните административни органи на държавите-членки на Европейския съюз. Последните, автоматично ще обменят тези данни помежду си и с партньорски юрисдикции извън Европейския съюз. Операторите на платформи следва да предоставят на НАП информация за продавачи, на които са осигурили достъп до платформата и които извършват следните дейности над определени прагове (Райков, М., Нешева, Н., 2023):

- Отдаване под наем на недвижимо имущество;
- Предоставяне на лични услуги;
- Продажба на стоки;
- Отдаване под наем на транспортни средства.

Информацията, която се събира и предава, включва данни, относно: идентификация на продавачите; брой и видове банкови сметки; такси, комисионни или данъци, удържани или начислени от оператора; спецификите при отдаване под наем на транспортни средства и недвижими имоти. Конкретизира се местонахождението и броя дни през календарната година, през които активът е бил нает и др. (Райков, М., Нешева, Н., 2023).

От задължението за подаване на информация по посочения в Директивата ред, са предвидени изключения за държавните образувания. Продавачите подават информацията по електронен път, като се съобразяват тя да бъде по ред и във формат, утвърдени със заповед на изпълнителния директор на НАП. Операторите на платформи следва да предоставят събраната информация в срок до 31 януари на годината, следваща календарната година, за която се предоставя информация. Така например, за 2023г. информацията ще трябва да бъде предадена към НАП до 31 януари 2024г. При неизпълнение на задълженията от страна на операторите на платформи са предвидени санкции от 300 до 10 000 лв. Когато е установено повторно нарушение се налага имуществена санкция в двоен размер (ЕУ, 2022).

4. Проблеми и предизвикателства пред приходната администрация, свързани с международната онлайн търговия

При онлайн търговията се реализират продажби от разстояние между лица от две държави, при условията на приложими специфични национални, европейски и международни правила и обичаи. Различията им предизвикват административните органи към намиране на решение, относно три основни проблема, свързани с данъчните плащания при онлайн търговска транзакция.

В действащите международни спогодби за избягване на двойното данъчно облагане е отделено място за правилата, по които се определя вида и постоянството на стопанските дейности, които предприятието трябва да

извършва, преди те да могат да бъдат облагани с данъци в друга държава, различна от държавата, където предприятието е установено. В международната онлайн търговия не е необходимо търговеца да се намира в държавата, в която се извършва бизнеса. Това представлява предизвикателство при определяне на „мястото на стопанската сделка“ (Еврокаунт консулт, 2021).

Първият основен проблем е **мястото**, на което следва да се удържат съответните данъци върху международната транзакция предвид това, че сделката реално се осъществява в друга страна, различна от тази на продавача. В контекста на модерните данъчни системи на развитите индустриални държави, горният проблем е свързан основно с плащанията на корпоративен данък върху печалбата и данък върху добавената стойност. Практиката в такива случаи сочи, че корпоративният данък върху печалбата се плаща в страната на изпращача на стоката, а данъкът върху добавената стойност (ДДС) се заплаща в страната, в която се потребява стоката.

Вторият основен проблем се свързва с **произхода на стоката** при начисляване на съответния данък. Много от държавите по света участват в различни регионални или международни организации, в които се договарят различни условия, относно вноса от трети страни, за да се следва обща митническа политика. В конкретните ангажименти може да се включва и различното третиране, за целите на данъчното облагане, на износа и вноса на стоки от трети страни. От тази гледна точка, определено може да се твърди, че онлайн търговията има своето влияние не само върху ръста на данъчните плащания, но и върху начина на тяхната организация.

Третият основен проблем се отнася до **ограничения в правоприлагането при събиране на данъчните задължения**. Основният риск е свързан с очакването за добросъвестно начисляване на ДДС при стоки и услуги, доставяни от търговци от ЕС и извън него. Изразява се в това, че държавите-членки нямат правомощия за правоприлагане извън

собствената си юрисдикция, особено по отношение на търговците извън ЕС. Това води до затруднения, свързани с гарантиране на данъчните постъпления в пълен размер и набеязване на ефективни мерки за изпълнение на планираните бюджетни разходи.

Заклучение

При настоящето развитие на интернет базираните технологии, възможностите за електронна търговия се увеличават, с което нарастват рисковете за събиране на дължимите публични вземания. Данъчните органи трябва да обменят информация за международната търговия с други държави, за да гарантират спазването на данъчните разпоредби и събирането на приходите в пълен размер. Това административно сътрудничество е познато като административна взаимопомощ (АВ). Държавите-членки зависят от получената информация, относно търговията в рамките на ЕС, за да могат да събират ДДС на своята територия, като използват предвидените в законодателството на ЕС механизми за административно сътрудничество - при поискване или без предварително искане.

Възможно е да се подобри събирането на ДДС в държавата-членка, където се потребяват стоките и услугите, като се приложат по подходящ начин транспонираните европейски директиви. Правилното прилагане на процедурите за автоматичен обмен на информация и механизмите за сътрудничество, могат да хармонизират усилията на данъчните администрации на държавите-членки с цел превенция и ограничаване на избягването и укриването на данъчни задължения.

Използвани източници (References)

EY. (2022). *Law. – Our latest thinking*. Retrieved from https://www.ey.com/bg_bg/law.

- Hung, P. (2022). *E-commerce trends 2022: What the Future holds. Forbes*. Retrieved April 28, 2023, from <https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2022/03/14/e-commerce-trends-2022-what-the-future-holds/?sh=4d7754ee58da>.
- Ministry of Finance. (December 2021). <https://www.minfin.bg/bg/statistics/18>. Извлечено от www.minfin.bg: <https://www.minfin.bg/bg/statistics/18>
- STATISTA. (3 август 2021 г.). <https://www.statista.com/statistics/279777/global-unemployment-rate/>. Извлечено от www.statista.com: <https://www.statista.com/statistics/279777/global-unemployment-rate/>
- Блажева, Л. (14 януари 2022 г.). *Електронната търговия - значение, видове и процеси*. Изтеглено на 5 май 2023 г. от www.mypos.com: <https://www.mypos.com/bg-bg/elektronna-targoviya>
- Еврокаунт консулт. (14 септември 2021 г.). *Данъчно облагане на „електронната търговия“ на база на понятието за „място на стопанска дейност“*. Изтеглено на 5 май 2023 г. от www.eurocount.bg: <https://eurocount.bg/данъчно-облагане-на-електронната-тър/>
- Икономика и бизнес. (2022). Изтеглено на 2023 май 11 г. от www.enterprise.bg: <https://enterprise.bg/economics-and-business/evropeyskata-e-targoviya-dostiga-718-mlrd-evro-prez-2021-g>
- Национален статистически институт. (2022). *Предприятия, които продават стоки и услуги в България и ЕС*. Статистика, 2.
- Райков, М., Нешева, Н. (31 януари 2023 г.). *Нови задължения в областта на електронната търговия*. Изтеглено на 5 май 2023 г. от www.eu.com: https://www.eu.com/bg_bg/law/new-requirements-in-the-field-of-the-e-commerce-
- Стойкова, П.; Тананеев, Е.; Желев, Ж. (Февруари 2018 г.). *Съвременни аспекти на данъчните процеси и контрол*. Алманах научни изследвания, 2, стр. 198-226.

РОЛЯТА НА СЪВРЕМЕННИТЕ ТЕХНОЛОГИИ ЗА ПОДОБРЯВАНЕ НА МЕЖДУНАРОДНИЯ БИЗНЕС

Светослав Драгомиров Ангелов

3 курс, бакалавър,
специалност „Международни икономически отношения“,
Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – гр. Свищов

Резюме: Настоящата разработка представя теоретичен анализ на ролята на съвременните технологии за оптимизация на бизнеса. Изложени са някои групи съвременни технологии и е изследван техният ефект, по отношение развитието на бизнеса. В заключение се стига до извода, че съвременните технологии способстват за оптимизацията и по-успешното и бързо развитие на бизнеса..

Ключови думи: съвременни технологии, международен бизнес, иновации, ефективност.

JEL: O30; O40; F20.

Въведение

Технологиите в бизнеса са все по-необходими. С течение на времето бизнес светът става все по-технологичен. Иновациите подхранват бизнеса и тъй като технологиите създават условия за това, можем да кажем, че бизнесът се нуждае от технологии, за да се развива.

Технологиите буквално промениха всеки аспект от начина, по който бизнесът работи с бързи темпове. Как вашият бизнес може да бъде в крак с променящите се технологични тенденции? Не е нужно да преформулираме основите на бизнеса си. Всичко, което трябва да направим, е да разберем как технологиите влияят на дадена организация и как да прилагаме пробивите, за да се възползвате от тях. Ролята на технологиите в бизнеса е жизненоважна.

Целта на настоящата работа е проследяването на развитието на съвременни технологии, по-конкретно ролята на новите технологии в интернационализацията на бизнеса.

В доклада са заложили следните задачи:

- Проследяване и обосновка на различните съвременни технологии и иновации.

- Проследяване на нарастващата връзка между съвременните технологии и международния бизнес.

Този доклад служи като теоретичен анализ на източници. За решаване на горните проблеми бяха проучени специализирани източници по тази тема на изследване.

1. Връзка между бизнеса и съвременните технологии

Разширяването на международния бизнес беше значително подпомогнато от напредъка на съвременните технологии. В миналото фирмите трябваше да разчитат на скъпи и отнемащи време методи за комуникация. Въпреки че традиционните методи са все още важни, те са допълнени от по-нови, по-ефективни методи за комуникация, които могат да предложат на бизнеса конкурентно предимство на световните пазари. В момента икономическото развитие на страните е пряко свързано със способността за производство на конкурентоспособни продукти. Най-рационалното е повишаване на конкурентоспособността въз основа на подобряване на икономическите, техническите и други показатели на произвежданите продукти, тоест прехода към иновативен път на развитие. Важен компонент на модела за иновативно развитие е създаването на иновативни структури, чиято дейност е насочена към осигуряване на процеса на въвеждане на нови технологии в производството и комерсиализация на резултатите от изследванията и разработките (Simon & Simon, 2022). Иновативният вид на местната икономика, което означава, че нивото на нейната конкурентоспособност не съответства на световните постижения. Технологично е слабо защитена от икономическата експанзия на напреднали чуждестранни производители, които са способни да го тъпчат не само на външния, но и на вътрешния пазар. Следователно ускореното иновативно развитие на икономиката се превръща в първата национална задача, която трябва спешно да бъде решена. Развитието на съвременната електроника върви по пътя на намаляване на размера на

устройствата. От друга страна, класическите производствени методи се доближават до естествената си икономическа и технологична бариера, когато размерът на устройството леко намалява, но икономическите разходи се увеличават експоненциално.

Технологичният напредък - от смартфоните до най-новия софтуер, до таблетите, медийните приложения и сайтовете за социални мрежи - е необходимо предприятията да се приспособят към него, за да общуват по целия свят със служителите и клиентите. Тя е необходима и за оценка на ефективността, популяризиране на продуктите и увеличаване на продажбите. Всички тези фактори играят важна роля в международния бизнес. Това позволи на компаниите незабавно да споделят актуализациите на новите продукти, да пускат нови модификации и да комуникират с колегите, акционерите, инвеститорите, конкурентите и клиентите.

2. Развитие на съвременните технологии

2.1. Социални мрежи и електронна търговия

Може да се каже, че социалните медии са клон на телекомуникациите, но заслужават внимание сами по себе си, тъй като социалните медии дадоха на международния бизнес платформа, от която той може да скочи до небето. Социалните медии следят глобалните тенденции в модата, декора, изкуството, мебелите и голямо разнообразие от други продукти, което предоставя на международния бизнес впечатляваща представа. Независимо дали става дума за Instagram, Facebook, LinkedIn или други, наличието на акаунт в социални медии позволява на международните фирми да се свързват с целевата си аудитория по целия свят и да рекламират своите продукти пред тях. Докато някога хората нямаше да бъдат изложени на бизнеси от други страни, социалните медии направиха по-лесно от всякога да се натъкнете на бизнеси от цял свят.

Електронната търговия улесни бизнеса да продава своите продукти и услуги онлайн. Това позволи на предприятията да достигнат до клиенти от

цял свят, независимо от тяхното местоположение. Електронната търговия също така намали разходите за правене на бизнес, тъй като елиминира необходимостта от физически магазини и намалява разходите за реклама. . Това дава на обикновения човек, както и на многомилionните корпорации, възможността да разполагат със своите стоки онлайн и да бъдат достъпни за продажба. Платформите за електронна търговия обикновено са напълно интегрирани с доставка, плащане, обслужване на клиенти и т.н.

2.2. Анализ на данните и сътрудничество

Технологиите улесниха събирането, съхраняването и анализирането на данни. Това позволи на предприятията да вземат информирани решения въз основа на точни и подходящи данни. Анализът на данни също така помогна на предприятията да идентифицират тенденции и модели, които могат да се използват за подобряване на техните продукти и услуги.

Технологиите спомогнаха за сътрудничеството на предприятията с партньори и клиенти от различни части и различни часови зони на света. Предприятията вече могат да работят заедно по проекти с помощта на софтуер, базиран на облак, да споделят документи и файлове незабавно и да правят промени в проектите в реално време. С използването на инструменти, базирани на облак, предприятията могат да споделят документи, да си сътрудничат по проекти и да работят заедно в реално време.

2.3. Управление на веригата за доставки и човешки ресурси

Технологиите улесниха управлението на веригата за доставки в международния бизнес. С помощта на технологиите предприятията могат да проследяват своите запаси, да управляват поръчките и да наблюдават доставките и изпращането. Това намали разходите за управление на веригата за доставки, подобри ефективността и повиши удовлетвореността на клиентите

HR е един от секторите, които са се променили най-много с навлизането на технологиите в компаниите. Преди, например, процесите на подбор зависеха пряко от ръчния преглед на автобиографиите. С напредъка днес е възможно тези документи да се събират и избират с по-голяма точност чрез софтуер. Оптимизацията достигна и до начина на обучение и оценка на служителите (Galka, J. R., Baran, J. R, 2016). Чрез използването на HR софтуер е възможно например да се открият пропуски в уменията в екипите и по този начин да се определят стратегии за потискане на ефектите, които тези недостатъци могат да доведат до вътрешната среда.

2.4. Онлайн банкиране и софтуер за управление на взаимоотношенията с клиенти (CRM)

Технологиите изиграха значителна роля в онлайн банкирането и сме свидетели на огромен растеж само през последните няколко години. Плащането онлайн, независимо къде се намирате по света, наистина стана по-лесно от всякога и има толкова много опции, достъпни за вас! Можете да използвате вашата кредитна карта, решения за плащане като популярния PayPal, както и цифрови валути като биткойн в някои случаи. Освен това обменните курсове и таксите за плащане са станали по-ниски, което прави международното пазаруване лесно и достъпно. Независимо дали сте клиент, купувач чифт обувки онлайн, или собственик на международен бизнес, който трябва да плати на своите доставчици и служители, онлайн банкирането и платежните услуги направиха плащанията изключително удобни. Технологиите играят основна роля в сигурността зад всички онлайн транзакции.

Софтуерът за управление на взаимоотношенията с клиенти (CRM) е вид софтуер, който помага на бизнеса да управлява взаимоотношенията си с клиенти. CRM софтуерът обикновено включва функции като управление на контакти, проследяване на продажбите и автоматизация на маркетинга. CRM софтуерът може да се използва за управление на взаимоотношенията с

клиенти в множество държави. Чрез съхраняване на информация за контакт, данни за продажби и история на комуникацията на едно централно място, CRM софтуерът улеснява бизнеса да следи своите международни клиенти. CRM софтуерът може също да се използва за автоматизиране на маркетингови и търговски дейности в множество страни, разширявайки бизнес ефективността в глобалната икономика. Това може да помогне на бизнеса да генерира нови потенциални клиенти и да ги превърне в клиенти по-ефективно.

2.5. Изкуствен интелект и управление на веригата на доставки

Изкуственият интелект (AI) е друго технологично развитие, което оказва дълбоко влияние върху глобализацията. AI се използва от бизнеса за автоматизиране на задачи и процеси, включително тези, свързани с международни търговски комуникации (Meltzer, J., 2018). Например, фирмите използват базирани на AI чатботове, за да комуникират с клиентите си в различни страни. Тези чатботове могат да предоставят поддръжка на клиенти 24 часа в денонощието, 7 дни в седмицата и могат да отговарят на въпроси на множество езици. Това позволява на бизнеса да разшири своите възможности за обслужване на клиенти и да достигне до нови пазари. Други начини, по които фирмите използват AI в своите комуникационни стратегии, включват използването му за създаване на целеви маркетингови кампании и персонализирано съдържание. Чрез използването на AI за откриване на тенденции и разбиране на поведението на клиентите и други подходящи данни, фирмите могат да създават маркетингови съобщения, които е по-вероятно да резонират с тяхната целева аудитория.

Информационните технологии също имат дълбоко въздействие върху глобалните бизнес процеси, като управлението на веригата за доставки. С ключови инструменти за комуникационни технологии фирмите успяха да рационализират своите вериги за доставки, правейки ги по-ефективни и

ефективни. Използването на софтуер за планиране на ресурсите на предприятието (ERP) позволи на предприятията да управляват по-добре своите нива на запаси, производствени графици и логистика на доставка. Чрез интегрирането на всички тези движещи се части в една централна система, предприятията успяха да намалят грешките в комуникациите за доставки и да увеличат прозрачността в своите вериги за доставки. Това доведе до подобрени взаимоотношения с доставчици и клиенти и позволи дори на малки предприятия да разширят дейността си на нови пазари.

Заклучение

Поддържането на служителите по-фокусирани върху работата и проследяването на производствените операции стана лесно с различни разработки в технологичните изобретения. Осигуряването на точното количество инструменти, които имат технологично предимство, е полезно за увеличаване на факторите за производителност. Използването на технологии направи бизнеса и клиентите по-близки в много области. Като цяло съвременните технологии улесниха бизнеса да разшири дейността си в световен мащаб, да намали разходите, да подобри ефективността и да увеличи удовлетвореността на клиентите. Те също така подобриха ефективността, производителността и сътрудничеството, като направиха международния бизнес по – ефективен и печеливш.

Използвани източници (References)

- American National University. (2023). *Why Technology is so Important to Business*. Retrieved April 21, 2023 from <https://an.edu/blog/5-reasons-technology-is-important-to-business/>
- Galka, J. R., Baran, J. R. (2016). *Customer Relationship Management: The Foundation of Contemporary Marketing Strategy*. Routledge, New York.
- Meltzer, J. (2018). *The impact of artificial intelligence on international trade*. Retrieved from April 21, 2023 from

<https://www.brookings.edu/research/the-impact-of-artificial-intelligence-on-international-trade/>.

Nixon, R. (2021). *How is technology affecting the growth of international business*. Retrieved April 21, 2023 from <https://realbusiness.co.uk/technology-affecting-growth-international-business>.

Simon & Simon. (2022). *How Has Communication Technology Expanded International Business?* Retrieved April 21, 2023 from <https://www.simonandsimon.co.uk/blog/how-has-communication-technology-expanded-international-business>.

Solides. (2023). *How can the use of technology in companies help in growth?* Retrieved April 21, 2023 from <https://blog.solides.com.br/tecnologia-nas-empresas-ajuda-crescimento/>.

ТЪРГОВИЯТА С БИТКОЙН НА КРИПТОБОРСИТЕ – ТЕНДЕНЦИИ И ВЪЗМОЖНОСТИ

Пенко Ангелов Бяливанов

докторант,

докторска програма „Световно стопанство и МИО“

Стопанска академия “Димитър А. Ценов”

Резюме: Настоящата разработка разглежда появата, същността, както и спецификата на търговията с биткойн. Целта е да проследи въвеждането на криптовалутата и криптоборсите в света на бизнеса. В нея се анализират ценовата динамика на пазарите на криптовалuti и определящите я основни фактори, а също и пазарната капитализация. Специално място е отделено на най-голямата към момента криптоборса – Бинансе.

Ключови думи: Биткойн, криптовалута, криптоборси, фючърс сделки.

JEL: F3; F31; F33.

Въведение

Криптовалутите са сравнително ново явление в обхвата на финансовата сфера. Те са плод на дигиталната икономика и на виртуалния бизнес. Една от най бързо развиващите видове търговия е тази с криптовалутите на криптоборсите, в т.ч. с биткойн. През последните години тази търговия стана предпочитана и поради факта, че заради вирусната пандемия голяма част от съвременния бизнес премина във виртуалната и Интернет средата. Лесният достъп до криптовалутите и възможността за закупуването на такива спрямо българският лев отвори много възможности за търговия и реализирането на много добри печалби. Тенденцията към момента е тази търговия с криптовалuti да се увеличава, като в един момент фиатните пари да останат в миналото.

Цел на настоящия доклад е да проследи въвеждането на криптовалутата и криптоборсите в света на бизнеса. Обект на разработката са възможностите, които ни предлагат криптовалутите, както и реализирането на печалби от търговията с тях на световните криптоборси

1. Биткойн като виртуална валута

През 2008 г. Сатоши Накамото (Nakamoto, S., 2008) намира решения на сложни задачи, които до него този момент не са имали решение. Тогава той за първи път споменава терминът биткойн, който дефакто показва задълбочени познания в няколко научни дисциплини/ криптография, математика, компютрни системи и технологии/. Биткойните се появяват през 2009 с пускането на първият клиент с отворен код. Идеята е да има платежно средство, с което хората в интернет пространството да могат да се разплащат, да обменят стоки и услуги без нито една институция да контролира парите им (Kriptomat, 2023).

По своята същност биткойн е една счетоводна система за поддръжка на индивидуални сметки (Kriptomat, 2023). Тази система работи на принципи „Person to Person“ „P2P“ и точно заради това биткойн е наречен „децентрализирана валута“. Биткойн се добива като се извършва изчислителна работа по криптиране и процесът се нарича „копаене“. Процесът е измислен така, че да са нужни значителни изчислителни ресурси като на всеки четири години сложността на добиването се удвоява /халвинг/ (Expert, 2023)

През 2014г. в обръщение има към 12 млн. биткойна. Биткойн са точно определени - 21 млн. бройки като към сегашният момент са добити 19 348 806 (CoinMarketCap, 2023). По направени математически изчисления последният биткойн трябва да бъде добит през 2140 година. Тук трябва да се има предвид, че унищожен или изгубен биткойн не може да бъде възстановен, така че реално през 2140 не е ясно колко биткойни ще съществуват.

Въпреки, че биткойна не може все още да се нарече валута в истинското значение на думата, той притежава доста нейни качества като:

- (1) Лимитиран брой. Ограничението от 21 млн. бройки предпазва от евентуална загуба на стойност в бъдеще.
- (2) Еднаквост, тъй като няма разлика между отделните биткойни.

- (3) Делимост. Един биткойн е равен на 100 000 000 сатоши.
- (4) Преносимост. Биткойн може да се носи на всеки компютър, телефон, флашка.
- (5) Издръжливост и сигурност. След „изкопаването“ си биткойн не може да изчезне, а също не може да бъде фалшифициран, манипулиран и т.н.
- (6) Известност. Отличава се от фиатните и другите криптовалути.
- (7) Приемливост. Биткойн е приет като законно средство за разплащане в редица страни като Русия, Индия, Австралия, Япония, Франция, Канада (Federal Reserve Bank of Philadelphia, 2013), (Wikipedia, 2023), (Baipai, 2023).

2. Търговията с биткойн на криптоборсите

Понастоящем пазарът на криптовалута възлиза на повече от 2 трилиона долара. Той се основава на идеята, реализирана от биткойн, а именно: “пари, които могат да се изпращат и получават от всеки, навсякъде по света, без да се разчита на доверени посредници, като банки и компании за финансови услуги” (CoinMarketCap, 2023). Основното предимство на биткойн идва от факта, че това е първата криптовалута, появила се на пазара и като такава успява да създаде концептуална и технологична основа за развитието и на множество други конкурентни проекти.

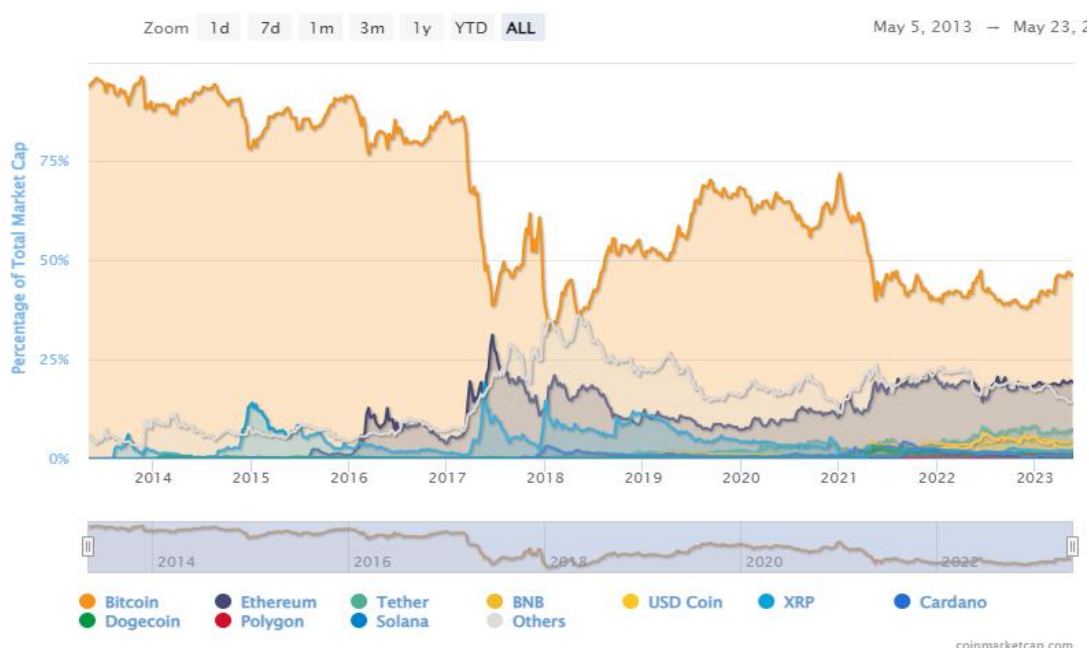
Подобно на останалите пазари така и този на криптовалути се движат от търсенето и предлагането, като влияние върху цената на търгуваните криптовалути оказват фактори като (IG, 2023):

- общият брой монети и скоростта, с която те се освобождават, унищожават или губят;
- пазарната капитализация;
- начинът, по който криптовалутата е представена в медиите и какво отразяване получава;

- степента, до която криптовалутата лесно се интегрира в съществуваща инфраструктура като системи за плащане за електронна търговия;
- ключови събития или големи събития като регулаторни актуализации, пробиви в сигурността и икономически неуспехи.

Въпреки нарасналата конкуренция вследствие появата на множество конкуренти, биткойн остава на върха на пазара на криптовалута за времето на своето съществуване, за което свидетелства и Фигура 1.

Фигура 1. Основни криптоактиви по процент от общата пазарна капитализация
(диаграма на доминирането на биткойн)

Източник: (CoinMarketCap, 2023).

Дори след загубата на безспорното си господство, биткойн остава най-голямата криптовалута с пазарна капитализация, надхвърлила границата от 1 трилион долара през 2021 г., след като му достигна исторически връх от 64 863,10 щ. д. на 14 април 2021 г. (CoinMarketCap, 2023).

След началните „по-спокойни“ години в периода на търговията с биткойн следва период с отличаваща се висока динамика на цените и

обемите. Причините за това се коренят в редица фактори, споменати по-горе. Един от тях е факторът сигурност. Скоро след появата на биткойн се създават и първите криптоборси². Интересен е фактът, че с тяхната поява се случват и първите фалити³ най-вече вследствие на хакерски атаки.⁴ Подобни сътресения сред криптоборсите винаги се отразяват върху цената на биткойн, което оказва сериозно влияние на търговията му. През годините се е наблюдавал ръст над 2000% и след това корекции от по 92% - 95%, което пък от своя страна привлича огромни инвеститори и създава предпоставки за появата на нови криптоборси (Joyneg, 2014).

Първото рязко покачване на цената на биткойн е от около 100 долара през есента на 2013 година до 1000 долара през зимата на 2014 година (CoinMarketCap, 2023). Колкото по популярен, достъпен и приложим става той, толкова повече ще се увеличава цената му, като според световни анализатори тя ще достигне над 1 млн. долара.

На Фигура 2 може да проследим цена от 950 долара на 19.03.2017г. и цена от 19 475 долара на 17.12.2017г. ръст от почти 2000%, което бе неவிжданo до този момент в историята на биткойн.

Това покачване на цената предизвика огромен интерес към биткойн в цял свят. Почти всеки човек, разбиращ или не бе решил, че ако закупи биткойн със спестяванията си след шест или седем месеца парите му ще се увеличат с 20 пъти (Joyneg, 2014). Вследствие интересът към криптоборсите, в т.ч. и към най-голямата в момента - "Binance". Към този момент платформата на борсата "Binance" не предлага закупуването на биткойн или

---

³ Заб. Като „Mt.Gox“ и „Cryptopia.

⁴ Заб. От юридическа страна фалитът на една криптоборса е много сложна процедура свързана с много последствия. В законодателството на нито една държава няма юридическо лице (ЮЛ), което да обменя криптовалута в други валути. Брокерските платформи почти никога не притежават необходимите лицензи и разрешения за търговия с криптовалута. В много офшорни фирми криптоборсата и посоченото ЮЛ към което е открита банковата сметка са две различни единици, като почти никога не може в съда да се докаже връзката между тях, респективно съответно да се докаже връзката на активите на лицето, което е обявено за несъстоятелност с активите на борсата. Тази процедура по доказването добива неяснота поради правния статут на криптовалутите. Също юридически не могат да се докажат и сложните правоотношения на лицата участващи в крипто трансакциите. Не може да се определи юрисдикцията на крипто актива, защото е виртуален, а преводите стават много бързо от всяка една точка на света до потребител в която и да е държава. Самата борса и нейните сървъри могат да бъдат разположени в различни пълномощия.

друга криптовалута, а единствено да се търгува с налични криптовалути.

Фигура 2. Динамика на цената на биткойн (CoinMarketCap, 2023)

“Binance”, може да се каже, че е една от най сигурните криптоборси, тъй като разполага с доказателства за резерви (Binance, 2023). Тези резерви представляват това, което борсата притежава като попечителство за всичките си потребители. Тя разполага със средства, които покриват всички активи на потребителите си едно към едно като включително притежава и резерви над тях. Това означава, че когато потребител депозира в криптоборсата един биткойн, то резерва се увеличава минимум с един биткойн, за да се гарантира, че клиентски средства са напълно обезпечени⁵ (Binance, 2023).

Още с появата на криптоборсата “Binance” се създава и криптовалутата „Binance coin - BNB“, която в началото струва около 0,10 долара и за три години достига върховата цена от 654 долара на 09.11.2021 година. Този огромен ръст в цената се дължи на всички възможности, които собственика на борса разработва. Пионер в блокчейн индустрията, CZ изгради Binance във водещата блокчейн екосистема, състояща се от Binance

⁵ Заб. Тук е нужно да се знае, че последното обстоятелство не включва корпоративните активи на “Binance”, които се водят отделно. “Binance” има нулев дълг в капиталовата си структура, както и е изграден спешен фонд за екстремни случаи.

Exchange, Labs, Launchpad, Academy, Research, Trust Wallet, Charity, NFT и др (Binance, 2023). При пускането на всеки Launchpad на определен койн от проект, потребителите имаха възможност да добиват от този койн преди пускането му на пазара като „стакваха“ „BNB“ – “Binance” койна (CoinMarketCap, 2023). Това буквално „изстрелваше“ цената на койна в небесата. Елементарната сметка, която си правеше всеки един потребител бе, че по време на такъв Launchpad обръща крипто валутата си, най често биткойн, в “BNB” койна и се реализира ръст от около 30, 40% като в определени проекти се е стигало и до ръст от 100% за период от около 15 дни.

С годините “Binance” направи още по достъпна криптовалутата, като даде възможност на своите потребители да пазаруват с фиатни пари чрез банкови преводи или направо през виза или мастер карти. Разработена е и т. нар. приятелска система, която дава възможност на всеки потребител да има свой линк през който може да кани свои приятели да се регистрират в крипто борсата (Binance, 2023). Ако това се случи, лицето собственик на първоначалния потребител получава процент от депозитите на своите приятели. Това от своя страна отвори вратите за множество трейдъри, които правят анализи в “YouTube” каналите си да привличат по този начин потребители на “Binance” от своите акаунти и да печелят пари от тях. Платформата на “Binance” разполага с редица възможности за привличане на нови потребители, а също така с редица опции за инвестиции с много добра лихва от порядъка на от 3% до 40%, 50% съответно преценени спрямо риска. Естествено като цяло като всяка една криптоборса, както и “Binance” е концентрирана към спот и фючърс сделките. В тези сделки отново е разработена система, която при съхранение на валутата на борсата – BNB таксите са минимални, което пък от своя страна дава възможност, за отваряне на по чести и кратки позиции и поставянето на ниско стоп загуби. Платформата разполага с всякакъв вид графики, финансови инструменти и

показатели (EMA, BOLL, SAR, VOL, MACD, RSI, KDJ, OBV, WR) (Binance, 2023) като по-голямата част от тях се виждат от Фигура 3.

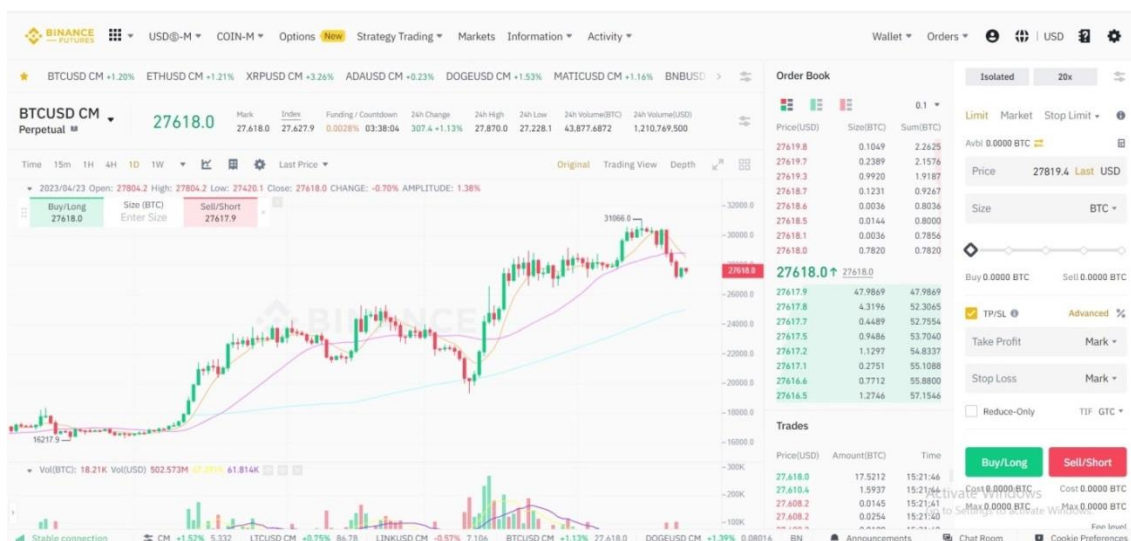
Фигура 3. Инструменти в платформата на Бинанс

Източник: (Binance. 2023).

Платформата на “Binance” разполага и с възможността за търговия с фючърс сделки. Има две възможности за търговия при тези сделки – 1. USD - M и 2. COIN – M. Разликата между тях е, че при първата се реализира печалба/загуба със стабилната криптовалута, която е равна на 1 долар, при втората се реализира печалба/загуба в койна с който си отворил сделката. Тъй като в основата си платформата е криптоборса повечето потребители, професионални трейдъри се стремят към притежание на повече койни независимо от тяхната цена и в този аспект предпочитат втория вариант на фючърс сделките. На долната снимка се вижда графиката на фючърс цената на биткойн към долар и менюто с което разполага платформата, както обема на пазара към настоящия момент (виж Фигура 4).

В дясната част са инструментите с които може да се отвори сделка и поръчка. Като от менюто може да се избере на първо място дали сделката да е кръстосана или изолирана, както и коефициента. По надолу са менюта с информация за наличните биткойни, желания размер на поръчката или сделката, както опциите „Take Profit“ и „Stop Loss“. Като първата е за

предполагаема цена в която трейдъра да реализира печалбата си според неговата преценка за тренда, а втората опция е за сигурност от гледна точка на това ако трейдъра не е преценил правилно отворената поръчка или сделка. Зеления и червения бутон са за дълги и къси сделки.

Фигура 4. Фючърс сделки в платформата на Бинанс

Източник: (Binance. 2023).

Приложението на криптовалутите и тяхната реализация в световен мащаб тепърва предстои. Актуален пример може да се даде със старта на войната в Украйна, когато банките блокираха паричните средства на населението. Тогава повечето украинци не можеха да напуснат страната, защото нямаша финансова възможност освен тези, които бяха предвидливо закупили криптовалута. “Binance” бе единствената криптоборса, която дари милиони долари в помощ на украинския народ.

Заклучение

В резултат на изложеното може да обобщим, че криптовалутите стават все по достъпни и предизвикват огромен интерес към инвестиции и търговия. В световната търговия с криптовалута биткойн има все още съществено място като продължава да доминира съобразно пазарната

капитализация над останалите. Пазарът на криптовалути е нарастващ, с голяма динамика, породена от редица фактори, в т.ч. и факторът сигурност.

Използвани източници (References)

- Baipai, P. (2023). *Countries Where Bitcoin Is Legal and Illegal*. Извлечено от Investopedia: <https://www.investopedia.com/articles/forex/041515/countries-where-bitcoin-legal-illegal.asp>
- Binance. (2023). Извлечено от <https://www.binance.com>.
- CoinMarketCap. (2023). *Cryptocurrencies*. Извлечено от <https://coinmarketcap.com/currencies/bitcoin/>
- Expert. (2023). Извлечено от <https://www.expert.bg/business/investments/kakvo-e-bitkojn-halving-i-kak-vlijae-na-cenata-na-kriptoalutata-1948723.html>.
- Federal Reserve Bank of Philadelphia. (2013). *Functions and Characteristics of Money*. Извлечено от <https://www.philadelphiafed.org/media/frbp/assets/institutional/education/lesson-plans/functions-and-characteristics-of-money-lesson.pdf>
- IG. (2023). *What is cryptocurrency trading?* Извлечено от <https://www.ig.com/en/cryptocurrency-trading/what-is-cryptocurrency-trading-how-does-it-work>
- Joyner, A. (2014). *How bitcoin is moving money in Africa*. Извлечено от USA TODAY MONEY: <https://eu.usatoday.com/story/money/business/2014/04/25/ozy-bitcoin-africa-currency/8148853/>
- Kriptomat. (2023). Извлечено от <https://kriptomat.io/bg/kriptoaluti/bitcoin/kakvo-e-bitcoin/>.
- Wikipedia. (2023). Извлечено от <https://bg.wikipedia.org/wiki/Биткойн>.

ТЕМАТИЧНО НАПРАВЛЕНИЕ
МЕЖДУНАРОДНА ИНТЕГРАЦИЯ И ТЪРГОВИЯ

THEMATIC SECTION
INTERNATIONAL INTEGRATION AND TRADE

МЕЖДУНАРОДНИ ТЪРГОВСКИ ПОЛИТИКИ И СТРАТЕГИИ В ПОЛЗА НА МЕЖДУНАРОДНАТА ИНТЕГРАЦИЯ И ТЪРГОВИЯ

Александра Георгиева Ангелова

докторант,

докторска програма „Световно стопанство и МИО“
Стопанска академия “Димитър А. Ценов”

Резюме: В настоящия доклад са разгледани ползите за международната търговия в зависимост от избора на търговска политика и търговски стратегии от страна на правителствата. Разгледана е тяхната ефективност, актуалност и приложимост. Обособени са инструментите за регулиране на политиките, техните цели и тяхното използване в развиващите се икономики. Представена е същността на търговските политики и техните разновидности. Разгледани са мотивите на правителствата за избор на конкретна търговска политика, спрямо техните цели. Целта на разработката е да се обърне внимание на ефекта от избора на търговска политика и стратегия върху страните, участващи в международната търговия.

Ключови думи: търговски политики, търговски стратегии, международна интеграция, международна търговия.

JEL: F02, F13, F15.

Въведение

В международната търговия се използват различни видове политики, търговски стратегии, стратегии за интеграция и развитие в международната търговия, в зависимост от целите, към които се стремят правителствата. Ефектите от използването на тези търговски инструменти могат да бъдат позитивните или негативни. От съществено значение за икономиката на всяка страна, участваща в международната търговия е правилния избор на политика, стратегия, инструмент за регулиране на международния стокообмен.

В контекста на международната търговия политиката и стратегията са две свързани, но различни понятия. Политиката е набор от принципи или насоки, които ръководят вземането на решения в определена област, като например търговията. Търговската политика обикновено очертава подхода на дадена страна към търговията, включително нейната позиция по

въпроси като тарифи, нетарифни бариери и защита на интелектуалната собственост.

Стратегията, от друга страна, е конкретен план за действие, предназначен за постигане на определена цел. В контекста на международната търговия, търговската стратегия може да очертае подхода на дадена държава за преследване на целите на нейната търговска политика, като разширяване на износа към нови пазари или договаряне на нови търговски споразумения с други страни.

На база гореизложеното целта на автора е да разгледа възможните предпоставки за избор на търговски политики и стратегии, респективно и резултатите от този избор.

1. Видове търговски политики

В международната търговия има няколко различни вида търговски политики, които се използват за регулиране на потока от стоки и услуги между държавите. Тези политики могат да бъдат широко категоризирани в два типа: протекционистични политики и политики на либерализация.

Протекционистките политики са предназначени да защитят местните индустрии от чуждестранна конкуренция чрез налагане на бариери пред търговията. Някои примери за протекционистични политики включват тарифи, квоти и субсидии.

От друга страна, политиките за либерализация са предназначени да насърчават свободната търговия и да намалят бариерите пред търговията. Някои примери за политики за либерализация включват споразумения за свободна търговия, отворени пазари и премахване на търговските бариери.

Във всяка от тези категории има различни видове търговски политики. Например тарифите могат да бъдат специфични или адвалорни, а квотите могат да бъдат абсолютни или тарифни. Споразуменията за свободна търговия могат да бъдат двустранни или многостранни и могат да

обхващат широк кръг от въпроси извън просто намаляването на търговските бариери.

Като цяло специфичните видове търговски политики, използвани в международната търговия, зависят от целите и приоритетите на отделните държави и преобладаващия политически и икономически климат.

Таблица 1.
Видове търговски политики и техните характеристики

Вид политика	Характеристика
Протекционистична	<ul style="list-style-type: none"> - защита на работни места и индустрии - национална сигурност - защита на своите потребители - защита на новите производители от конкуренция - изграждане на стратегически търговски политики
Либерална/Свободна	<ul style="list-style-type: none"> - липса на ограничения пред търговията

Източник: (Пенков, П., 1976).

Протекционистичните търговски политики често се използват от правителствата в подкрепа на местното производство, работните места и бизнеса. Например едно правителство може да наложи мита върху чуждестранната стомана, за да защити местната стоманодобивна промишленост, или да предостави субсидии на местния селскостопански сектор, за да го направи по-конкурентоспособен. Протекционистичните търговски политики често се разглеждат като необходими за защита на икономическите и стратегическите интереси на дадена страна, но те могат да доведат и до неефективност и търговски конфликти.

Ето и някои примери за използване на протекционизма като политика както и причините, поради които се използва:

Съединени щати: Правителството на САЩ налага мита върху различни вносни стоки, особено от Китай, в опит да намали търговския дефицит и да защити местната индустрия (Bown, C. P. , 2018, pp. 449-467).

Индия: Индия е приложила няколко протекционистични мерки, включително високи мита върху вносни стоки и ограничения върху чуждестранните инвестиции в определени сектори.

Русия: Русия прилага политики за заместване на вноса, за да намали зависимостта си от чуждестранни стоки и да насърчи местното производство.

Китай: Въпреки че Китай често е критикуван за своите търговски практики, той също така използва протекционистични политики, за да насърчи вътрешните си индустрии и да ограничи чуждестранната конкуренция.

Бразилия: Бразилия е приложила протекционистични мерки, включително тарифи за внос и ограничения върху чуждестранните инвестиции, за да защити своята местна индустрия.

От изложеното до момента, може да се направи извода, че протекционизма е политика, използвана от правителства, които имат важно местно производство, което биха искали да остане защитено или да насърчат местното производство с цел по-нататъшно облагодетелстване. Съответно тази политика е напълно подходяща за тях.

От друга страна, либералните търговски политики имат за цел да насърчават свободната търговия чрез намаляване или премахване на търговските бариери между държавите, като например мита и квоти. Те имат за цел да повишат икономическата ефективност, да подпомогнат икономическия растеж и създаването на работни места и да намалят преговорната сила на силните държави. Като премахват търговските бариери, либералните търговски политики позволяват свободното движение на стоки, услуги и капитали между държавите, което създава по-ефективно разпределение на ресурсите и води до по-голям икономически растеж.

Либералните търговски политики често се насърчават от международни организации, като Световната търговска организация (СТО),

и имат за цел да създадат равни условия за всички държави. Те се основават на принципите на свободната търговия, недискриминацията и прозрачността и имат за цел да насърчават лоялната конкуренция и икономическото сътрудничество между държавите. Например дадена държава може да приеме протекционистични търговски политики за отрасли, които се считат за стратегически, като отбраната или селското стопанство, като същевременно провежда либерални търговски политики за отрасли, които са по-конкурентни, като технологиите или услугите (World Trade Organization).

Държави, използващи либерална търговска политика:

Канада: Канада отдавна е привърженик на свободната търговия и е подписала множество споразумения за свободна търговия, включително Северноамериканското споразумение за свободна търговия (NAFTA) и Всеобхватното и прогресивно споразумение за транстихоокеанско партньорство (CPTPP).

Нова Зеландия: Нова Зеландия е известна със своята либерална търговска политика, с малко ограничения върху вноса и износа.

Сингапур: Сингапур е силно отворена икономика с ниски тарифи и малко търговски бариери.

Швейцария: Швейцария е друга страна с либерална търговска политика, с малко ограничения върху вноса и износа и силен ангажимент за свободна търговия.

Холандия: Холандия е силен защитник на свободната търговия и е дом на едно от най-големите пристанища в света в Ротердам, което служи като център за световна търговия.

Има много ползи, които страните могат да извлекат от приемането на либерализма като търговска политика. Ето някои от основните предимства:

Увеличена търговия: Чрез намаляване на бариерите пред търговията либералните търговски политики могат да доведат до

увеличена търговия между страните, което може да доведе до по-голям икономически растеж и просперитет.

По-ниски цени: Либералните търговски политики могат да доведат до по-ниски цени за потребителите, тъй като стоките и услугите стават по-широко достъпни и конкуренцията намалява цените.

По-голям избор: Либералните търговски политики могат да доведат до по-голям избор за потребителите, тъй като те имат достъп до по-голямо разнообразие от стоки и услуги от цял свят.

Увеличени инвестиции: Либералните търговски политики могат също да доведат до увеличени чуждестранни инвестиции, тъй като инвеститорите са привлечени от държави с отворени и прозрачни търговски политики.

Създаване на работни места: Либералните търговски политики могат да създадат работни места в индустрии, които се възползват от увеличената търговия, като експортни индустрии и индустрии, които разчитат на внос на суровини или компоненти.

Иновации: Либералните търговски политики могат да насърчат иновациите чрез насърчаване на потока от идеи и технологии през границите и чрез създаване на нови възможности за предприемачите и бизнеса да се конкурират на световните пазари.

2. Търговски стратегии и международна интеграция

Понятието „интеграционни търговски политики“ се свързва с политики, насочени към насърчаване на по-голяма икономическа интеграция между страните чрез намаляване на търговските бариери и насърчаване на международната търговия. Тези стратегии имат за цел да увеличат достъпа до чужди пазари, да насърчат конкуренцията и да подпомогнат икономическия растеж и развитие. Един от основните компоненти на интеграционните търговски политики е договарянето и прилагането на споразумения за свободна търговия (ССТ) между две или

повече държави. ССТ обикновено включват намаляване или премахване на митата и други търговски бариери, което позволява по-свободна търговия със стоки и услуги между участващите страни.

В допълнение към ССТ други мерки, които могат да се използват за насърчаване на търговската интеграция, включват намаляване на тарифите, премахване на квотите и увеличаване на защитата на интелектуалната собственост. Тези мерки имат за цел да намалят разходите за търговия, да повишат ефективността на трансграничните транзакции и да създадат по-равностойни условия за предприятията, работещи в различни държави.

Приемането на интеграционни търговски политики може да донесе много ползи за участващите страни, включително увеличаване на търговията и инвестициите, по-голяма конкурентоспособност и подобряване на икономическия растеж и развитие. Важно е обаче да се вземат предвид потенциалните въздействия на тези политики върху националните индустрии, трудовите стандарти и околната среда, както и да се гарантира, че всички отрицателни въздействия се смекчават чрез подходящи мерки.

Ето някои примери за държави, които използват интеграционни търговски политики и ползите, които извличат от тях:

Европейски съюз (ЕС): ЕС е отличен пример за регион, приел интеграционни търговски политики. Страните-членки на ЕС премахнаха митата и много нетарифни бариери пред търговията в региона и създадоха обща външна тарифа за търговия със страни извън ЕС. Това доведе до увеличена търговия, инвестиции и икономически растеж в рамките на ЕС, както и до по-голямо политическо сътрудничество и стабилност.

Асоциация на нациите от Югоизточна Азия (АСЕАН): АСЕАН е регионална организация, състояща се от десет държави в Югоизточна Азия. АСЕАН прие набор от интеграционни търговски политики, включително зоната за свободна търговия на АСЕАН, която има за цел да премахне

тарифите и нетарифните бариери пред търговията в региона. Това доведе до увеличаване на търговията и инвестициите между държавите-членки на АСЕАН, както и до подобро регионално икономическо сътрудничество и политическа стабилност.

Северноамериканско споразумение за свободна търговия (NAFTA): NAFTA е споразумение за свободна търговия между Съединените щати, Канада и Мексико. Споразумението премахна повечето тарифни и нетарифни бариери пред търговията между трите страни, което доведе до увеличаване на търговията и инвестициите между тях.

Всеобхватно и прогресивно споразумение за транстихоокеанско партньорство (СРТПР): СРТПР е споразумение за свободна търговия между 11 държави в Азиатско-тихоокеанския регион, включително Япония, Канада и Австралия. Споразумението има за цел да премахне тарифите и нетарифните бариери пред търговията между страните членки и включва разпоредби относно стандартите за интелектуална собственост, труда и околната среда. СРТПР има потенциала да увеличи търговията и инвестициите между страните членки и да насърчи икономическия растеж и развитие в региона.

Ползите от интеграционните търговски политики включват увеличена търговия и инвестиции, което може да доведе до по-високи нива на икономически растеж и просперитет, както и подобро политическо сътрудничество и стабилност. Интеграционните търговски политики могат също така да насърчат приемането на общи стандарти и разпоредби, които могат да помогнат за намаляване на търговските бариери и повишаване на ефективността на търговията (European Council).

Заклучение

Изборът на правилната търговска политика и стратегия може да има многобройни ползи за една страна, включително:

Икономически растеж: Добре разработената търговска политика и стратегия може да помогне за увеличаване на търговията и инвестициите, което от своя страна може да стимулира икономическия растеж и развитие.

Създаване на работни места: Повишената търговия и инвестиции могат също така да създадат нови възможности за работа, особено в отрасли, които се възползват от по-голям достъп до международните пазари.

По-голяма ефективност: Правилната търговска политика и стратегия може да помогне за повишаване на ефективността в търговията чрез намаляване на бариерите и рационализиране на процесите. Това може да доведе до спестяване на разходи за бизнеса и потребителите и може да подобри цялостната икономическа ефективност.

Иновация: Правилната търговска политика и стратегия може да насърчи иновациите, като създаде възможности за предприемачите и бизнеса да се конкурират на глобалните пазари и да получат достъп до нови идеи и технологии.

Подобрен стандарт на живот: Увеличаването на търговията и инвестициите може също да доведе до подобряване на стандарта на живот, като направи стоките и услугите по-широкодостъпни и достъпни и като увеличи достъпа до образование и технологии.

От друга страна, изборът на грешна търговска политика и стратегии може да има отрицателни последици за дадена държава, включително:

Икономически спад: Грешната търговска политика и стратегия може да доведе до намалена търговия и инвестиции, което може да доведе до икономически спад и намалени възможности за работа.

Намалена конкурентоспособност: Лошата търговска политика и стратегия може да затрудни бизнеса да се конкурира на световните пазари, което може да доведе до намалена конкурентоспособност и по-ниска икономическа ефективност.

Политическа нестабилност: Лошо проектираната търговска политика и стратегия може да създаде политическа нестабилност, като изостри икономическите неравенства и като не успее да отговори на нуждите и интересите на различни групи в обществото.

Екологични и социални проблеми: Грешната търговска политика и стратегия може също да пренебрегне екологични и социални проблеми, като изменението на климата и трудовите права, което може да има отрицателни последици както за хората, така и за планетата.

В обобщение, изборът на правилната търговска политика и стратегия може да има много ползи за дадена страна, докато изборът на грешните може да има отрицателни последици. Важно е държавите внимателно да обмислят възможностите си и да разработят политики и стратегии, които отразяват техните уникални обстоятелства и приоритети, като същевременно насърчават устойчив и приобщаващ икономически растеж.

Използвани източници (References)

- Пенков, П. (1976). *Енциклопедичен наръчник по външна търговия. Том 1*. Под общата редакция на Пенко Маринов Пенков. Издание на Министерството на външната търговия, София, 1976, т. 1, стр. 186 – 187.
- Bown, C. P. (2018). *The Trump administration and the world trading system*. *Oxford Review of Economic Policy*, 34(3), 449-467.
- World Trade Organization. (n.d.). *About the WTO*. Retrieved May 5, 2023, from <https://www.wto.org/about.htm>
- European Council. (n.d.). *Trade agreements*. Retrieved May 5, 2023, from <https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/trade-policy/trade-agreements/>

ДЕГЛОБАЛИЗАЦИЯ НА СВЕТОВНАТА ИКОНОМИКА

Александър Георгиев Данаилов, Бетина Диянова Минкова

4 курс, бакалавър,

специалност „Международни икономически отношения“,

Икономически университет - Варна

Резюме: Настоящото изследване има за цел да направи кратък преглед на състоянието на световната икономика в условията на настъпваща деглобализация. Вследствие на пандемията от КОВИД-19 и войната в Украйна се наблюдават засилени процеси на оттегляне от досегашната взаимозависимост на икономиките на страните, което провокира все по-мощен научен интерес. Въпреки че глобализацията все още е с ясно изразен характер, следва да се запита дали нестабилността на световната конюнктура няма да провокира икономическите агенти да се откажат от досегашното си участие в силно интегрирания двигател на световната икономика.

Ключови думи: деглобализация, вериги за доставки, световна икономика, интеграция.

JEL: F4, F5, F6.

Въведение

Световната икономика е изправена пред нови предизвикателства, които провокират нежелани ефекти както на макро, така и на микроравнище. Вследствие на всички трусове през последните няколко години правителствата на държавите следва да дадат своя адекватен отговор на повсеместния икономически спад и надвисналата сянка на рецесията. Именно липсата на сигурност и възможност за виждане на „дълги светлини“ принуждават икономиките да направят рязък завой обратно към времената, когато нивата на взаимна зависимост са били на много по-повърхностно ниво. Иначе казано – днес по-скоро говорим повече за деглобализация, отколкото за господстващата преди това световна глобализация.

За първи път в рамките на най-новата история деглобализация наблюдаваме след разпространяването се през първата половина на 2020г. пандемия от КОВИД-19. Въпреки че не можем да дадем ясни прогнози относно това кога отново ще наблюдаваме засилваща се интеграция между

различни точки от цял свят, смело можем да заявим, че между глобализацията и деглобализацията в световната икономика съществува цикличност, но и необходимост от редуване на двата процеса.

1. Теоретична постановка

Ако трябва да дадем теоретична светлина на деглобализацията, следва да отбележим, че тя представлява обратната посока на глобализацията, която добре познаваме като процес на нарастваща взаимозависимост между участниците в световната икономика. Според (Irwin, 2020) глобализацията обхваща различни нива на интеграция, сред които срещаме трансгранични потоци от търговия, инвестиции, данни, идеи и технологии, както и хора (студенти, работници и туристи).

Всъщност сама по себе си деглобализацията предполага процес, който цели заличаването на световната икономическа зависимост и интеграция. Досега терминът е присъствал в научната литература най-вече покрай описанието на няколко исторически периода, когато потоците от преки чуждестранни инвестиции (ПЧИ) и капацитета на международната търговия са намалявали вследствие на регионални или глобални икономически кризи (Postelnicu, Dinu, & Dabija, 2015). Именно такава присъствие в икономическата преса наблюдаваме след разтърсващите събития около световната пандемия от КОВИД-19 и войната в Украйна, които поставиха под въпрос доколко интегрирани всъщност трябва да бъдем в дизайна на глобалните вериги за доставки.

Без да съществува точна и ясна дефиниция относно деглобализацията, със сигурност можем да потвърдим, че терминът е проникнал успешно в икономическите дискусии като антоним на определението за глобализация, там където тя не е успяла да се справи с поддържането на свободен международен обмен.

2. Хронологичен преглед на процесите

За да дадем повече яснота относно връзката между глобализацията и деглобализацията, няма как да не намесим и историческите хроники, от които следва да направим изводи.

В различните научни разработки се срещат разнообразен брой етапи на глобализацията, като най-често срещаното разделение е следното:

- 1) *1870-1914* – Индустриализация и световна интеграция – Периодът е белязан от появата на парахода, зората на масовото производство и поевтиняването на превоза на стоки между далечни точки на света. Световните сили повеждат тенденции за либерализиране на търговията и установяват търговски отношения с нови партньори от цял свят;
- 2) *1914-1945* – Междувоенен период – Рязко затваряне на икономиките в следствие на Първата световна война. Периодът е белязан от няколко по-ключови причини, довели до деглобализация, сред които срещаме: оттеглянето на Русия от световната търговия след комунистическата революция през 1917г., пандемията от Испански грип през 1918г., както и Голямата депресия от 1929г. Всичко това в крайна сметка води до масовото прилагане на протекционистични действия, които продължават чак до края на Втората световна война;
- 3) *1945-1980* – Поствоенен период – В тези години наблюдаваме възстановяване на световната икономика, както и опити за връщане към предишните нива на интеграция. Основни заслуги за тази посока на управление има американското правителство, което става стожер в рамките на организации за икономическо сътрудничество като например Общото споразумение за митата и търговията (ГАТТ), което цели повторно отваряне на икономиките (САЩ, Япония, Западна Европа);

- 4) *1980-2008* – Либерализиране – През този етап се достига до връх на икономическата интеграция между страните. Развиващите се страни избират по-либерален курс на управление на икономиките си, а страните от Съветския блок в Източна Европа поемат по по-демократичен път (падане на Берлинската стена през 1989г. и разпад на Съветския съюз през 1991г.). Развиващата се глобализация бива подхранвана и от развиващите се технологии, както и повсеместната контейнеризация – фактори, които рязко интегрират глобалните вериги за доставки;
- 5) *2008-2020* – Етап на забавяща се глобализация (*slowbalization*) – Успокояване на процесите по глобализация след световната икономическа криза от 2008г. Силният икономически трус подтиква някои правителства да направят крачка назад от своята взаимозависимост с останалите страни. Политики като „*America first*“ (Америка на първо място) на американския президент Доналд Тръмп и “*Made in China 2025*” (Произведено в Китай 2025) на китайския президент Си Дзинпин показват, че отдръпване от глобализацията има, което дори предизвиква търговска война между двете най-големи икономики в света.

Авторите на настоящото изследване биха добавили допълнителен шести етап, който все още отсъства в научната литература. Неговото начало е маркирано от избухването на световната пандемия от КОВИД-19 през 2020 г., като потенциалният край на етапа все още е в зоната на икономическите прогнози.

Това, което е важно да споменем за този последен етап, е остро подчертаната деглобализация на веригите за доставки, което разбира се, е продиктувано най-вече от непредсказуемостта на условията за правене на бизнес и липсата на възможност за свободен търговски обмен. Опитът показва, че страхът кара държавите да се обърнат навътре и да преосмислят търговската си зависимост (Irwin, 2020). Подобен курс на управление

избраха множество държави, като красноречив пример е желанието на Япония да „скъса“ веригите за доставки с Китай, като замести вносната - със собствена продукция.

Ако трябва да дадем картина на ситуацията, в която се намира световната икономика към настоящия момент, следва да използваме един от най-често срещаните индикатори в областта на външната търговия, а именно индекса на отвореност (trade openness index). Авторите го определят като процентното съотношение между сумата на вноса и износа към БВП, като в контекста на настоящото изследване, с помощта на разгледаните периоди, ще направим опит за определяне на това доколко интегриран е световният икономически апарат към 2021 г. (фигура 1).

Предложената графика предлага илюстриране на индекса на отвореност (в %) по представените по-горе периоди, като това, което прави особено впечатление, е забавянето на темпа на глобализацията още глед финансовата криза от 2008 г. Предвид ситуацията на КОВИД-19, както и военния конфликт в Украйна, това което можем да очакваме е не само забавяне, но и същинско преобръщане на господстващия няколко десетилетия етап на глобализация.

Фигура 1. Световен индекс на отвореност за периода 1870-2021, разделен по етапи на глобализацията

Източник: Авторова интерпретация по данни на Световната банка

Глобализацията и деглобализацията са два процеса с редуващ се характер. Несъмнено можем да заявим, че нито един от двата не е с константен характер, а напротив – във взаимната им зависимост съществува постоянна динамика, която е управлявана основно от световния икономически климат. Фактът, че към настоящия момент се намираме в процес на деглобализация (или забавена глобализация), не бива да ни кара да мислим, че в бъдещи периоди няма да наблюдаваме обратна тенденция.

3. Глобалните вериги за доставки в условията на деглобализация

През последните три десетилетия средностатистическият потребител от държава X имаше възможността да се възползва от благоприятните ефекти на глобализацията, която превърна стоките от далечни дестинации в обикновен асортимент на почти всеки търговски обект. Разбира се, нищо в икономиката не е с константен характер и, както уточнихме в предходната глава, световната икономика рязко придоби изолиран характер вследствие на многостранните производствени и търговски ограничения, наложени заради КОВИД-19. Подобен тип рестрикции със сигурност действат положително за опазването на общественото здраве, но за сметка на това налагат някои нежелани странични ефекти за икономиката, сред които са: масово съкращаване на работната ръка, закриване на отделни сектори и производства, недостиг на суровини и материали, дефицит на стоки (които към този момент са били обект на внос), както и силен контрол върху логистичните системи.

Според авторите на изследването деглобализацията влияе по-скоро негативно върху глобалните вериги за доставки, както на мултинационалните компании, така и на малките и средни предприятия. Това заключение е продиктувано най-вече от несигурността и зависимостта от политическите решения на всяка една страна. Подобен тип обстоятелства водят до необходимостта от нов дизайн на глобалните вериги за доставки,

което само по себе си бива съпровождано от допълнителни транзакционни разходи.

КОВИД-19 показва, че бизнесите са взаимосвързани чрез сложни мрежи от глобални вериги за доставки (Irwin, 2023), в които участниците от горната част на веригата (производителите) са сериозно засегнати от „нестабилното“ поведение на участниците от долната част (потребителите) (Xu, Elomri, & Kerbache, 2020), което познаваме като ефект на бича (bullwhip effect). За нестабилно поведение, обаче, можем да говорим и на по-високите нива от веригата, вземайки предвид различните нива на ограничения пред търговията, наложени от всяка страна.

Внезапното прекъсване на търговските и транспортните мрежи доведе до недостиг на критични стоки, като медицински консумативи и храна, което в крайна сметка се оказва основният натиск икономиките да преосмислят своята отвореност. Драматично бързите промени в моделите на потребление, постоянният недостиг на доставки и бързият икономически обрат - всички те се обединиха, за да създадат перфектната буря, която дори компаниите с най-сложните вериги за доставки не биха могли да издържат (Panwar, Pinkse, & De Marchi). В отговор на деглобализиращите се вериги за доставки правителствата и фирмите поеха по курс на диверсифициране и намаляване на зависимостта си от един източник или регион. Тази тенденция към локализация и регионализация на веригите за доставки наблюдаваме и днес, не само поради факта, че войната в Украйна оказва своето въздействие, но и защото сами по себе си фирмите се стремят да сведат до минимум риска от бъдещи сътресения.

Ако трябва да дадем прогнози относно тенденциите за развитие на глобалните вериги за доставки, то следва да споменем „микроверигите за доставки“, които са децентрализирани, гъвкави по отношение на договорите, както и по-близо до мястото на закупуване.

Като продукт на деглобализацията микроверигите за доставки могат да предложат на компаниите по-ниски нива на сложност и договорно обвързване (Panwar, Pinkse, & De Marchi).

Заклучение

В заключение можем да кажем, че деглобализацията е сложен феномен, задвижван от набор от фактори, сред които икономически, политически и дори социални. Историята показва, че съществува ясна цикличност на процесите, което провокира икономическите агенти да адаптират своите действия и реакции спрямо настоящата световна конюнктура. Слабата глобализация води до силна деглобализация и обратно. (Kim & Li, 2020) И въпреки че към настоящия момент световната икономика се движи в посока на деглобализация, не бива да пренебрегваме потенциалния сценарий за скорошно завръщане на глобализацията – явление, на което предстои да станем свидетели като икономически изследователи.

Използвани източници (References)

- Balsa-Barreiro, J., Aimeric, V., Morales, A., & Cebrián, M. (2020). Deglobalization in a hyper-connected world. *PALGRAVE COMMUNICATIONS*.
- Irwin, D. A. (April 2020 r.). The pandemic adds momentum to the deglobalization trend. *Peterson Institute for International Economics*.
- Kim, H.-M., & Li, P. (2020). Observations of deglobalization against globalization and impacts on global businesses. *International Trade, Politics and Development; vol.4*, 83-103.
- Kornprobst, M., & T. V., P. (2021). Globalization, deglobalization and the liberal international order. *International Affairs*, 1599–1620.
- Panwar, R., Pinkse, J., & De Marchi, V. (н.д.). The Future of Global Supply Chains in a Post-COVID-19 World. *California Management Review, vol.64*, 5-23.

Postelnicu, C., Dinu, V., & Dabija, D.-C. (2015). Economic Deglobalization – From Hypothesis to Reality. *Economics and Management, Vol 18*.

The World Bank, World Development Indicators (2021). Trade (% of GDP)
Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/NE.TRD.GNFS.ZS>

Xu, Z., Elomri, A., & Kerbache, L. (2020). Impacts of COVID-19 on Global Supply Chains: Facts and Perspectives. *IEEE ENGINEERING MANAGEMENT REVIEW, VOL. 48*.

ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА В МЕЖДУНАРОДНАТА МОРСКА ЛОГИСТИКА. ПОГЛЕД ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА КОНГЛОМЕРАТА MAERSK

Веселина Руменова Борисова

4 курс, бакалавър,

специалност „Международни икономически отношения“,

Икономически университет - Варна

Резюме: Настоящото изследване представлява кратък обзор на дигитализацията през годините в контекста на корабните транспортни компании. Показва значимостта и актуалността на проблема „дигитализацията на различни скорости“. Посредством анализ на конгломерата Maersk ще изведем стратегии за развитие на дигитализацията в тази област. Доклада цели популяризирането и значимостта на темата. Може да вдъхнови повече международни корабни компании за развитие в тази област и просперитет към по-дигитализирана система на работа.

Ключови думи: дигитализация, морска логистика, цифровизация, дигитална зрялост, коносамент.

JEL: F1; F2; O39.

Въведение

Бързият прогрес на технологиите и навлизането на нови иновации спомагат за бързо скоростния обмен на информация и капитали на големи разстояния. Транспортният сектор се развива стремително, като в основата на това развитие стои нарастването на населението в световен мащаб и потребителските му потребности. Това потребителско търсене налага развитието на логистиката и транспорта във всички етапи от веригата на доставка. Това налага дигитализацията бързия достъп до данни, своевременен трансфер на информация, както и създаване на условия за максимално бърз достъп за проследяване на поръчки и товари. В контекста на нарастващия обем от товари се засилват и изискванията на клиентите за своевременното доставяне на стоката. Навлизането на технологиите и инвестирането в нови такива отваря път за нови канали за предоставяне на различни логистични услуги.

В условията на силно развиващите се нужди на следиторите, нарастващата конкуренция, напредъкът в цифровите технологии и

стремежът към увеличаване оперативната дейност са движещите сили за цифровизацията в сферата на морската логистика. Въпреки нуждата за разлика от други индустрии като медии, банкиране, счетоводство, корабната логистика винаги е била консервативно настроена към ново навлизащите иновации и дигиталния просперитет. Именно тази консервативност ще променим и дадем примери за решения на представените проблеми и иновации за добро бъдеще.

1. Дигитализацията в линейната корабна логистика

Дигиталния бум през последните десетилетия наричан още 4-та индустриална революция (World Maritime University, 2019) с фокус към дигиталните трансформации преструктурира досегашната бизнес рамка и допринася към все по-динамична среда. През 1993 г. само 3% от записаната информация в света е съхранявана в цифров формат, но до 2007 г. този процент достига 94% (Stuermer, M., Abu-Tayeh, G. Murgach, T., 2017). Числата са показателни за ръста и развитието на дигитализацията. Като изпитание можем да посочим, на база личен опит от практиката и наблюдения, че компаниите в линейната морска логистика не полагат достатъчно усилия за създаването на единни стандарти, по които да се оформят дигитално документите и процесите свързани с движението на стоката. Всяка компания сама намира решения за справяне със ситуацията и изменението на тенденциите. Има организации полагащи усилия за обособяването на стандарти в направления към морската логистика, но те засягат други аспекти. Международната морска организация (ИМО) например е специализирана агенция на Организацията на обединените нации (ООН), която има за цел да гарантира безопасността и сигурността на корабоплаването и да предотвратява замърсяването на моретата и атмосферата от кораби. Работата на ИМО е насочена към постигането на устойчиво развитие и подкрепя целите, заложили в дневния ред на ООН. Освен ИМО съществуват и асоциации като Международна организация на

терминалните оператори (IAPH), те също дават насоки за прехода към електронна търговия и логистика.

Въпреки че дигитализацията, цифровизацията и дигиталната трансформация са обект на все по-голям интерес както от академична, така и от браншова гледна точка, все още се нуждаят от концептуално пояснение. Терминът „дигитализация“ се дефинира като създаване на цифрово представяне на физически обекти, докато „цифровизацията“ се отнася до използването на цифрови технологии и цифровизирани данни за изменение на техническите структури (Gong, C., Ribiere, V., 2021). В следствие, цифровизацията предполага дигитализация, като превъзхожда простия технически процес на кодиране на аналогова информация в цифров формат и има за цел да повиши ефективността и производителността на съществуващите процеси, като минимализира разходите, а в последни дни се насочва и към устойчивост. Дигиталната трансформация, от друга страна, се определя като стратегия или по-широк процес на трансформиране на организация или мрежа от такива на различни нива, като стратегия, управление, лидерство, технологии и качества на служителите според (Osmundsen, K., Iden, J., Bygstad, B., 2018). Дигитализацията в контекста на морския транспорт представлява процеса на прехвърляне на традиционните аналогови процеси и операции към цифрови технологии, с цел подобряването на административно оперативната дейност. Този процес може да включва интегрирането на системи за цифровизация на коносамент (Bill of Lading) към електронен коносамент (eBL). По данни на компанията MSC приемане на eBL може да спести 28 000 дървета годишно и 6,5 милиарда щатски долара (USD) преки разходи на заинтересованите страни (MSC, 2022).

Приемането на ново настъпващите изменения можем да разгледаме от две страни – корабните линии и свързаните страни по веригата. От гледна точка на корабните линии, приемането на дигитализацията може да бъде анализирано чрез проучване. Констатациите, направени от Zeeshan,

Woxenius, Vural и Lind, показващи, че изискванията на клиентите по отношение на видимостта, по-ниските цени и по-ниския въглероден отпечатък от техния товарен транспорт, както и повишаването на оперативната и разходната ефективност, са основните двигатели на дигитализацията в корабоплаването (Zeeshan, R., Woxenius, J., Vural, C., Lind, M., 2023). През последните 2-3 години се наблюдавани силен тласък от страна на клиенти, които искат да имат повече видимост, и големите спедитори се регистрират за логистични платформи, които предлагат пълна видимост от край до край в цялата им верига на доставки, а като превозвачи фирмите трябва да се съобразят и да внедрят цифрови технологии, за да отговорят на изискванията на клиентите си. През 2016 г. на Световния икономически форум се дават данни, че цифровизацията в логистиката може да предостави приходи на стойност от 1,5 трилиона долара до 2025 г. (World Economic Forum White Paper, 2016).

Погледнато през очите на свързаните лица по веригата (спедитори, митнически агенти) приемането на дигитализацията може да бъде разгледано в контекста на това как тези страни могат да се възползват от новите технологии. Например технологиите за проследяване и *блокчейн технологии*¹ могат да дадат по-добра видимост към последващи стъпки в последователността от процеси свързани в спедицията.

3. Примера Maersk

Компанията Maersk е основана на 16 април 1904 г. в град Свендборг, Дания от баща и син с опит в корабоплаването. По подобие е създадена и компанията най-голям конкурент на Maersk - Mediterranean Shipping Company (MSC). В исторически план създаването и развиването на компанията тръгва от семеен бизнес. От това може да изведем и наличието на консервативността в браншовата ниша, въпреки това в последните

---

¹ Метод за съхранение на информация в компютърна мрежа, който представлява непрекъснато растящ списък от компютърни записи наречени „блокове“, свързани помежду си и кодирани криптографски.

години се наблюдава развитие в направление дигитализация.

Ключов фактор за Maersk е цифровата трансформация, при която през последните две години се наблюдава огромно ускоряване на дейностите. Оборътът на платформата Maersk.com, която включва Maersk.com, Twill.net, Maersk Mobile App и EDI (Electronic Data Interchange), достигна 38 млрд. USD през 2021 г., почти 90% скок спрямо 2019 г. (A.P. Moller - Maersk, 2022).

TradeLens, отворена и неутрална платформа за “end-to-end” доставки, подкрепена от блокчейн технология, позволява истинско споделяне на информация и сътрудничество във веригите за доставки, като по този начин увеличава иновациите в индустрията, намалява търговските търкания и в крайна сметка насърчава глобалната търговия. TradeLens е решение на Maersk, което търси свързване на системата чрез събиране на всички заинтересовани страни на една платформа и насърчаване на сътрудничество и доверие чрез защитена технология.

Две от най-значимите предимства на TradeLens, изпитани от клиентите, са видимостта и електронната документация. „Top Trading“, компания с над 25 години опит в експортния бизнес, оценява опростеното управление на документи, постигнато чрез електронен коносамент (eBL), който се прехвърля цифрово, вместо физическите документи да се изпращат по куриер, като по този начин се намалява рискът те да бъдат изгубени или добавяне на ненужни разходи, произтичащи от забавени трансфери на документи. TradeLens позволява да информира всички заинтересовани страни за последващите етапи в логистиката.

Заклучение

След краткия обзор в заключение може да обобщим следните твърдения:

1) Бързото навлизане на дигиталните технологии в всички системи на търговия и производство поставя предизвикателства към корабните

компаниите – от организационно и техническо естество, така и от служителите да се адаптират своевременно след настъпилите промени.

2) Дигиталната зрялост трябва неизменно да претърпи прогрес.

В този ред на мисли може да обособим няколко предложения, които ще помогнат, информирайки за необходимостта при настъпване на промяна.

- Да се разбият консервативните мисли и да бъдат компаниите отворени към дигиталните иновации.
- При извършване на дигитализация да бъде осигурено обучение или наема на обучени кадри с опит.
- Да се обособят компетентни модели на работа, насочени към персонала, съобразени с длъжността, като помощ и набор от стандартизирани методи и подходи.

Използвани източници (References)

- A.P. Moller - Maesk. (2022). *Annual Sustainability Report of A.P. Moller - Maesk 2022*.
- Gong, C., Ribiere, V. (2021). *Developing a unified definition of digital transformation*. Technovation, 102.
- MSC. (2022). *Annual report - making our customers, company & culture better*. MSC.
- Osmundsen, K., Iden, J., Bygstad, B. (2018). *Digital transformation drivers, success factors, and implications*. 12th Mediterranean Conference on Information Systems (MCIS) (p. 16). Corfu, Greece, 28–30 September.: AIS Electronic Library (AISeL).
- Stuermer, M., Abu-Tayeh, G. Myrach, T. (2017). *Digital sustainability: basic conditions for sustainable digital artifacts and their ecosystems*. CrossMark, 247–262.
- World Economic Forum White Paper. (22 January 2016). *Digital Transformation of Industries: Logistics Industry*.
- World Maritime University. (2019). *Transport 2040: Automation, Technology,*

Employment - The Future of Work. World Maritime University.

Zeeshan, R., Woxenius, J., Vural, C., Lind, M. (2023). Digital transformation of maritime logistics: Exploring trends in the liner. *Computers in Industry*, 145.

ИНТЕГРАЦИЯТА НА РОМСКИТЕ ОБЩНОСТИ В ЕВРОПА – МИТ ИЛИ РЕАЛНОСТ?

Златина Ивайлова Димитрова, Аника Василева Николова

4 курс, бакалавър,

специалност „Международни икономически отношения“,
Икономически университет - Варна

Резюме: Настоящата разработка има за цел да направи кратък литературен преглед на състоянието на ромските общности в заобикалящия ни свят. Пътят на тяхната интеграция е дълъг и сложен. Изведени са конкретни политики и мерки за справяне с дискриминацията от страна на Европа, както и емпирични данни от проведено проучване сред ромските общества. В доклада са разгледани и анализирани предисторията на ромите, позицията им в съвременното общество, предприятиите от Европейския съюз инициативи и съпровождащите ги проблеми.

Ключови думи: роми, интеграция, Европа, равенство, дискриминация.

JEL: F22, J71, Y10.

Въведение

Европейското обединение се основава предимно (но и не само) на многоцветна палитра от ценности, към която се включват равенството, свободата и правата на европейските граждани, като към това число спадат и тези, принадлежащи на малцинствата. Тази идеология следва да бъде обща за страните-членки на Съюза и съответно европейската интеграция може да се разглежда и в тази по-социална насока, като целта е да се постигне зачитане именно на тези ценности чрез въвеждане на нови структури, институции, проекти и политики, които да ги подпомагат и въздигат. В днешно време обаче те не винаги са на дневен ред що се отнася до проблемите, с които се борят правителствата на отделните държави, макар това да е съществена част от Договора за Европейския съюз, както и не винаги се уважават от жителите на европейските страни. Самата европейска интеграция бива политическа и икономическа, като и двете имат своите подотделения, но в случая ще се фокусираме върху социалната политика за интегрирането на ромите в днешните европейски общества. А

какво реално прави „Обединена Европа“ по този въпрос? Предприемат ли се реални мерки за справяне с този проблем днес или само фиктивни такива?

За да успеем да разберем по-добре същността на проблема и неговата важност, както и кога и защо изобщо се е зародил той, следва да разгледаме историята на ромите като цяло. Възникват въпроси от типа на – откъде идват, защо се е стигнало до нуждата от преселение, какво е състоянието им към днешна дата и през какви проблеми минават по пътя към интеграцията си в съвременното общество.

1. Предистория

Ромите са етническа група от традиционно доста мобилни хора, чийто произход се свързва с Пакистан и северните части на Индия, като в днешно време населяват предимно Европа, макар да се срещат по всички точки на света. Конкретно място би било трудно да се посочи със сигурност поради липсата на достатъчно документирани данни и все пак, според някои генетични проучвания, те вероятно идват от щата Раджастан.

Смята се, че преселението на техните предци се е случило като процес от няколко миграционни потока – населявали са Персия около 11-ти век, успели са да мигрират до Югоизточна Европа до 14-ти и западноевропейските територии до 15-ти век, а от средата на 20-ти век насам са успели да достигнат всеки населен континент (Augustyn, 2021).

Какво обаче ги е принудило да напуснат собствените си територии и да мигрират от Южна Азия на запад? Подобно на останалите данни от тяхната най-ранна история, точни такива няма, но са разработени няколко възможни теории. През цялата си история ромите са били обект на принудителна миграция и разселване в резултат на война, политически катаклизми и други фактори извън техния контрол. Каквато и да е истинската причина, довела до това, не бихме могли да отречем факта, че историята на ромските общности е дълга и сложна, наситена с продължителна и трудна културна адаптация.

Освен неуспехът на ромските общности да обособят своя суверенна държава, те не са били приветствани и в чуждите такива. На тях се е гледало предимно с подозрение и враждебност от местното население, смятани са за заплаха за социалния ред, тяхната култура е била умишлено потискана и са били обект на дискриминационни закони и политики.

Към днешна дата няма абсолютно точни данни, сочещи за големината на ромското население, т. к. голяма част от тях не се определят за такива. Въпреки това в сайта на Европейската комисия пише: “Ромите са най-голямото етническо малцинство в Европа. Между 10 и 12 милиона роми живеят в Европа, като приблизително 6 милиона от тях са граждани или жители на ЕС. Много роми в ЕС все още са жертва на предразсъдъци и социално изключване въпреки забраната за дискриминация в държавите от ЕС.” (Kearney, 2017).

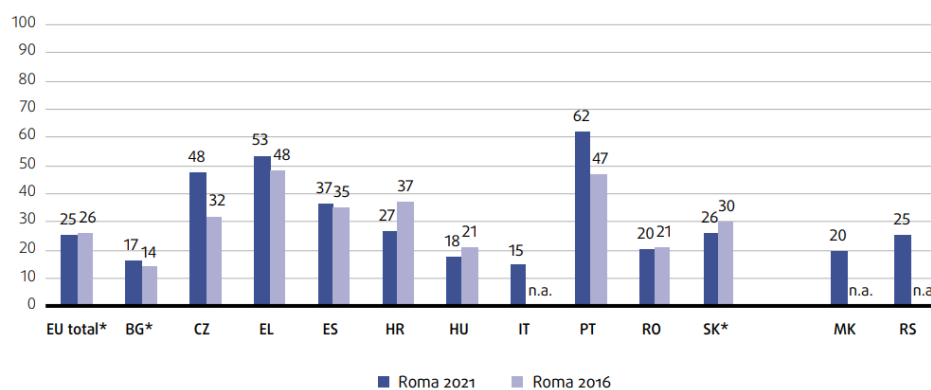
Съветът на Европа публикува списък на ромското население, използвайки „средни оценки“. Според този списък, това са 10-те страни в Европа с най-голямо ромско население: Турция (2,75 милиона); Румъния (1,85 милиона); Русия (825 000); България (750 000); Испания (725 000); Унгария (700 000); Сърбия (600 000); Словакия (500 000); Франция (400 000); и Гърция (265 000) (Kearney, 2017).

2. Какво прави Европейският съюз?

Първите инициативи на Европейския съюз, насочени към интеграция на ромските общества, датират още от 90-те години на 20-ти век. Две основни по-скорошни такива са Десетилетие на ромското включване (2005) и Рамка на ЕС за национални стратегии за интеграция на ромите (2012-2020), последвани от приемането на нови национални стратегии в цяла Европа. Част от тези стратегии са замяна на термина „интеграция“ с термина „включване“, с което се стремят към активното участие на ромите в процеса, а също така и приоритизиране на трудовата заетост, жилищните условия, образованието и здравеопазването, както и равенство между половете,

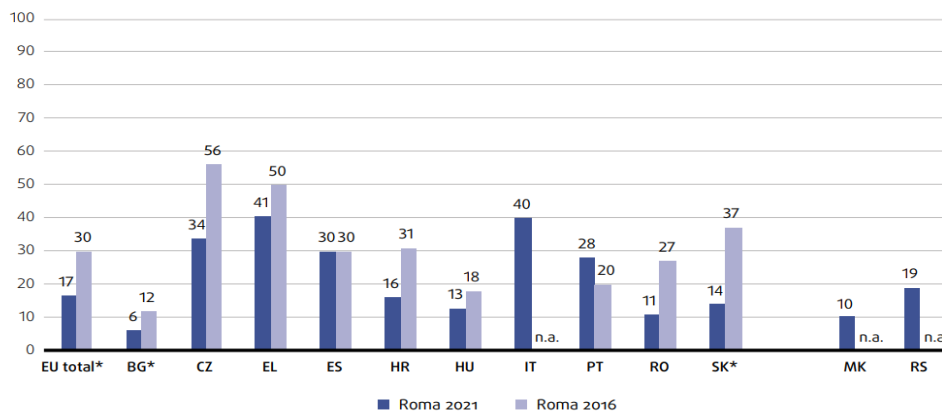
борбата с дискриминацията и анти-циганизма. През 2008 г. за първи път стартират европейски срещи на върха, свързани с ромите. Тяхната цел е да подкрепят и насърчат съвместен ангажимент на държавите-членки, институциите на съюза и гражданското общество. Малко след това, през 2010 г., Европейската комисия започва да организира годишна европейска платформа за ромите, двудневна международна конференция в Брюксел, която събира представители на институциите на Европейския съюз, националните правителства, местните власти и организациите на ромското гражданско общество.

През 2020 г. Агенцията на Европейския съюз за основните права стартира ново проучване за ромите, като събира сравними данни в 8 избрани държави-членки (България, Чехия, Гърция, Испания, Хърватия и Румъния) и 2 присъединяващи се страни (Северна Македония и Сърбия). Тези проучвания се базират на бедността и социалното изключване, участието на пазара на труда, образованието и дискриминацията.

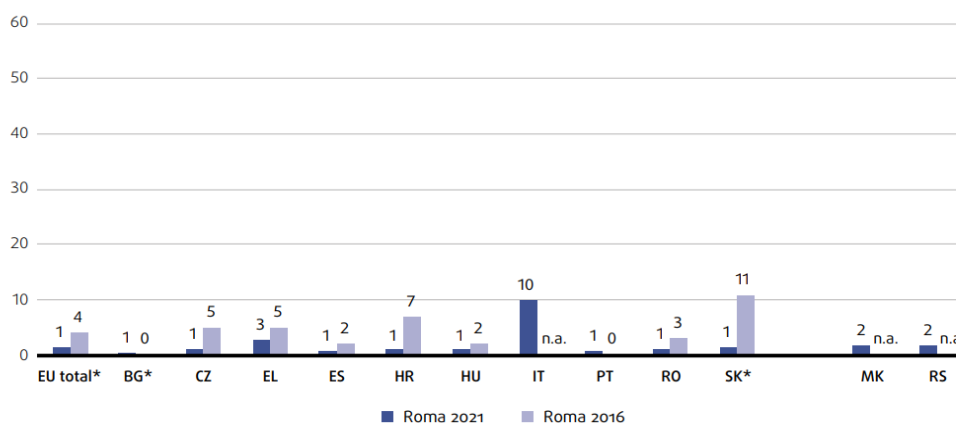
Фигура 1. Респонденти, които през последните 12 месеца са се почувствали дискриминирани в основни области на живота поради това, че са роми, по държави и година на проучване (%)

Източник: Агенция на Европейския съюз за основните права, „Проучване на ромите“ 2021 г.

Фигура 2: Респонденти, които през последните 12 месеца са преживели поне един път някаква форма на тормоз, мотивиран от омраза, поради това, че са роми, по държави и година на проучване (%)

Източник: Агенция на Европейския съюз за основните права, „Проучване на ромите“ 2021 г.

Фигура 3: Респонденти, които през последните 12 месеца са били физически атакувани поради това, че са роми (%)

Източник: Агенция на Европейския съюз за основните права, „Проучване на ромите“ 2021 г.

Като извод от показаните фигури – 25% от ромското население в Европа през последните 12 месеца са се почувствали дискриминирани в основни области на живота поради своя етнос, 17% от тях са преживели някаква форма на тормоз, породен от омраза, за същия период, а до 1% са сведени тези, които са били жертва на физически атаки.

На 7 октомври 2020 г. Комисията публикува подсилена и реформирана стратегическа рамка на ЕС за ромите, в която се определя всеобхватен

подход основан на три стълба. Този подход допълва социално-икономическото приобщаване на маргинализираните роми чрез насърчаване на равенството и участието. Всички роми следва да имат възможност да реализират своя пълен потенциал и да участват в политическия, социалния, икономическия и културния живот (European Commission, 2020).

През 2021 г. държавите-членки единодушно приемат Препоръката на Съвета относно приобщаването, равенството и участието на ромите (Европейски парламент, 2020). Изпълнението на тази препоръка ще бъде проследявано именно съгласно стратегическата рамка на ЕС за ромите за равенство, приобщаване и участие, а Комисията от своя страна следва да публикува доклади за изпълнението на всеки 2 години въз основа на доклади от държавите-членки и гражданското общество, както и проучвания от Агенцията на Европейския съюз за основните права. По този начин ще се извършва по-задълбочена средносрочна оценка, както и последваща такава. Съгласно предходната рамка на Съюза (тази, прилагана до 2020 г.), Европейската комисия бе задължена да изготвя годишни доклади, като за момента има излязъл един – от 2022 г. Неговата цел е да се направи равностметка на националните стратегически рамки за ромите, да се оценят ангажиментите, поети от държавите членки, и да се предоставят насоки за всички необходими подобрения. Той е придружен от Работен документ на службите (Staff Working Document) в две части, състоящ се обобщен анализ на националните стратегии, предприети от страните-членки, както и от няколко страни кандидатки за членство в ЕС и потенциални кандидатки (European Commission, 2020).

3. Проблеми в инициативите на Европейския съюз

Наличието на анти-дискриминационни политики и инициативи не би могло да бъде оспорвано, но ефективни ли са те, успяват ли да постигнат поставените цели или са по-скоро една утопия, съществуваща единствено

във „въображението“ на Европейския съюз? Предвид комплексността на материята, е очаквано да възникват проблеми по пътя на изпълнението ѝ. Някои от тях се открояват по-явно от други, а именно представените по-долу три, изложени в доклада „Пътища за никъде: Европейски политики за социално включване на ромите“ (Попов, 2018).

Един от основните такива е самият общоприет термин за назоваване на ромските общности: политически коректният термин „роми“. Той се оказва неясен, тъй като е название само на част от циганите по света (и по-точно тези от Източна Европа и част от мигриралите към Западна Европа), но все пак автоматично се заменят названията на останалите общности с него (докато други дефиниции включват различни номадски общности без значение етническата им принадлежност и идентичност – югоизточно азиатските „sea gypsies“, някои японски и сомалийски народи и пр.). Имайки предвид множеството различни ромски общности – различаващи се по произход, история, език, обичаи и пр., използването на една и съща терминология при назоваването им и съответно прилагането на едни и същи политики що се отнася до интегрирането им, се очаква да доведе до неуспех в някои държави.

Извършват се множество опити да се намери пълното и най-правилно название за ромите, но в България дефиницията би могла да граничи с абсурдното: „Следвайки рамката на Европейския съюз (ЕС) за национални ромски стратегии, настоящият документ използва името роми като обобщаващо както за българските граждани в уязвимо социалноикономическо положение, които се самоопределят като роми, така и за гражданите в сходна ситуация, които околното население определя като такива, независимо от начина на тяхното самоопределяне.“ (Национална стратегия на Република България за интегриране на ромите 2012 – 2020). Ако се следва това определение, то тези роми, които не са в уязвимо социално-икономическо положение, не се явяват такива, но за

сметка на това, както и да се определят дадени български граждани, ако са в сходна ситуация, те би следвало да се смятат за „роми“.

Въпросът „Кои са Рома хората?“ остава, но все пак се извеждат няколко общи характеристики (макар не всяка ромска общност да отговаря на тях): сходна култура, индийски произход, чергарски начин на живот, дискриминационно отношение към тях. Как се очаква да има правилен подход – не такъв базиран на вече утвърдените глобални стереотипи, по интегрирането на отделните ромски общности щом „Обединена Европа“ и светът като цяло не може да достигне до консенсус по самото им название?

Вторият проблем е прилагането на еднакъв подход към западноевропейските роми, отличаващи се с чергарския си, по-мобилен начин на живот, и към източноевропейските роми, които се характеризират с уседналостта си. Поставянето на всички под един общ знаменател провокира някои ромски активисти директно да предложат решения: като разработването на две отделни стратегии в рамките на ЕС – за източните и за западните общности, както и инициативи в посока промяна на самия начин, по който се гледа на ромите. Възможно ли е обаче изобщо да се реализират каквито и да е успешни европейски и национални политики при положение, че те се базират на стратегии и програми, в които всъщност не е ясно кой се явява техния основен обект?

Друг ясно изразен проблем е нуждата от конкретизация що се отнася до самата им цел: истинска интеграция или заличаването и преобразуването им в граждани на държавата, в която се намират? Най-често биват наблюдавани или като „маргинализирана обществена прослойка“, или като „екзотична етническа общност“ (Попов, 2018).

При първото, те се разглеждат като силно уязвима част от обществото, изискваща специално внимание (а не като нормална общност) – забравя се етническата и културната им идентичност, биват определяни основно чрез проблемите, пред които са изправени, като един „тежък социален проблем“ (Попов, 2018). В другата крайност се намира определението им като

„екзотични“, според което те са отличаваща се интересна общност, различна от това, което срещаме иначе - поставя се преграда между всички останали и отделно ромската общност. Тя не може да бъде третирана по общоприетите начини, има нужда от по-специфични такива.

Заклучение

Интеграцията на ромите в Европа е дълъг и изпълнен с предизвикателства процес що се отнася до достъпа им до нормален начин на живот. Въпреки усилията за насърчаване на интеграцията, дискриминацията и социалното изключване остават значителни пречки пред пълноценното участие в европейските общества.

Изведените статистически данни показват, че ситуацията е различна в отделните държави, като някои страни отбелязват напредък, докато други изостават. За постигане на истинска и трайна интеграция е от решаващо значение самите роми да бъдат включени в разработването и прилагането на политики и инициативи. Това изисква партньорски подход, при който правителствата, организациите на гражданското общество и частният сектор работят заедно с ромските общности, за да идентифицират и адресират техните нужди и приоритети. Освен това справянето с дискриминацията и насърчаването на социалното приобщаване изисква дългосрочни и устойчиви усилия с акцент върху промяната на нагласите и насърчаването на межкултурния диалог. Само чрез справяне с основните проблеми можем да се надяваме да създадем Европа, в която ромите могат да участват пълноценно в обществото и да се радват на равни права и възможности.

Използвани източници (References)

Augustyn, A. (2021). *Roma people*. Изтеглено на April 2023 г. от Encyclopedia Britannica: <https://www.britannica.com/topic/Rom>

European Commission. (2020). *Roma equality, inclusion and participation in the EU*. Изтеглено на April 2023 г. от European Commission: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu_en

EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS. (2022). *Roma survey 2021 - Main results*. Vienna: European Union Agency For Fundamental Rights. Изтеглено на April 2023 г. от https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2022-roma-survey-2021-main-results2_en.pdf

Kearney, S. (2017). *Who are the Roma people?* Изтеглено на April 2023 г. от Euronews: <https://www.euronews.com/my-europe/2017/08/01/who-are-the-roma-people>

Европейски парламент. (2020). *Дискриминацията на ромите: какви мерки взема ЕС*. Изтеглено на April 2023 г. от Европейски парламент: <https://www.europarl.europa.eu/news/bg/headlines/society/20200918ST087401/diskriminatsiata-na-romite-kakvi-merki-vzema-es>

Попов, Е. М. (2018). *Пътища за никъде: Европейски политики за социално включване на ромите*. St Andrews. Изтеглено на April 2023 г. от https://research-repository.st-andrews.ac.uk/bitstream/handle/10023/12848/Marushiakova_Popova_2017_BE_RoadNowhere_AAM.pdf?sequence=1&isAllowed=y

ТЕМАТИЧНО НАПРАВЛЕНИЕ
МЕЖДУНАРОДНО УПРАВЛЕНИЕ НА ХОРАТА

THEMATIC SECTION
INTERNATIONAL PEOPLE MANAGEMENT

HR STRATEGIES IN A PERIOD OF DEFLATION

Georgi Marianov Georgiev

Doctoral student, Major in Political economy
“Angel Kanchev” University of Ruse

Abstract: This paper aims to highlight what kind of strategies in the field of human resources /HR/ are proper to be applied during a period of deflation. The current research focuses on what shall be done by companies in a period of registered deflation, putting attention on the topic that very often we don't make difference between the particular economic phenomena and the undertaken measures which generally lead to bigger problems due to the misunderstanding of the situation. The idea is partially based on the Austrian school of economic thoughts. The used methodology is fully based on the modern theory of scientific research, taking into consideration methods such as scientific abstraction, analysis and synthesis and also other logical techniques, grounded on critical thinking. As a conclusion, it could be said that the current paper proves the necessity of adequate microeconomic measures to counteract the negative consequences of deflation episodes.

Key words: HR strategies, deflation, microeconomics, Austrian school.

JEL: F50, O15, D01.

Introduction

After an absence of almost half a century, deflation has appeared again at the focus of economic analysis worldwide. This is mainly because of some deflation episodes in the last two decades and especially after the Global financial crises of 2007–2008 and the pandemic of COVID-19. Deflation is a macroeconomic problem, but it effects almost every economic agent. That is why employee management is very important in a such situation, because it can help modeling the right expectations in people and thus to overcome easier the typical negative consequences of deflation. It is difficult to be said how strong will be a new episode of deflation but it is almost sure that deflation will be a part of our lives again in the near future. Despite the fact that it is a comparatively rare event, nowadays the probability to happen is higher than the XXth century because of the faster changes in the economy and society, related with both positive aggregate supply-shocks and negative aggregate demand-shocks. The difference between the two shifts represents the two famous types of deflation “good” and “bad”, which respond to that how economic agents react to them. Nevertheless, for what kind of deflation

we are speaking, one must be absolutely clear – the more information everyone has, the better choice will make.

The study includes three main sections. The first is related to what is exactly deflation and why it is wrongly understood many times. It is larger but this shall not be a surprising fact, because deflation is defined there and it is explained how this phenomenon should be understood. Second section gives basic knowledge on what is HR management and the third one combines the previous two topics and tries to give an answer to the question what should be done by business in a condition of deflation, so to give the right signals to a maximum part of economic agents.

1. Misunderstanding of deflation

Deflation is usually associated with bad economic consequences, because it can lead to reduced economic activity and lower consumer confidence. According to the mainstream economy deflation is a situation where the general level of prices for goods and services in an economy falls over time. This means that the purchasing power of each unit of currency increases, since prices are lower. Deflation can be caused by a variety of factors, such as a decrease in consumer demand, a decrease in the money supply, or improvements in productivity that reduce the cost of producing goods and services. The last definition may sound like a good thing, but for many economists today deflation is actually harmful to an economy because during such a period we observe reduced production of goods and services due to reduction in demand for goods and services from the consumers. Thus leads to reduced investments, reduction in the salaries of employees, and also increased unemployment (N26, 2022). As it can be seen, all of them are negative, so deflation can be considered as a prerequisite either for recession, or even depression. However, it should be mentioned that these are the consequences of deflation /i.e. they appear after we know that there is deflation in the economy and we are not sure what will happen after that/. Further economic development will depend basically on our activities. That is why it is really

important to undertake the correct actions, which will be based on our expectations. These expectations will be correctly formed if we properly understand the particular economy phenomena and if we succeed to distinguish between the phenomena and its' consequences.

Currently, we face also other economic thoughts, such as the Austrian, according to which deflation is mostly good for the economy. Ludwig von Mises, the acknowledge leader of the Austrian school of economic thought, points that deflation is a diminution of the quantity of money /in the broader sense/ which is not offset by a corresponding diminution of the demand for money /in the broader sense/, so that an increase in the objective exchange-value of money must occur (Bylund, P., 2011). Here, we should focus on the Austrian School's broad understanding of deflation is underscored by the four definitions offered by Salerno /growth deflation, cash-building deflation, bank credit deflation, and confiscatory deflation/. Keynesians, by contrast, define the phenomenon more narrowly, equating it with a negative Consumer Price Index (CPI) and economic contraction (Gaza, K., 2006). According to the Austrian school of economics, deflation is not necessarily a bad thing for an economy, as it can result from market-based adjustments to supply and demand. In contrast to the conventional view that deflation can lead to economic depression, Austrian economists believe that deflation can lead to increased economic efficiency and growth in the long run. The major threat to the economy then is not deflation but policies aimed at countering it. whether prices fall on account of the liquidation of non-productive activities or on account of real-wealth expansion, it is always good news. In the first case, it indicates that more funding is now available for wealth generation, while in the second case, it indicates that more wealth is actually being generated. For most experts, deflation, which they define as a general decline in prices of goods and services, is bad news since it generates expectations for a further decline in prices (Shostak, F., 2016). The problem of understanding deflation comes from the confusion of the particular event and what happens after that on the basis of our actions. We think that there will be a further decline of prices but

really we cannot be sure what will happen. It is possible immediate after that period of declined prices to have increasing of the prices and a new period of inflation. Deflation can be really a challenging economic environment, but both the knowledge and the tools exist to prevent unwanted deflation consequences. One of them is applying the proper HR strategies.

2. Basics of HR management

Human Resources /HR/ management involves various activities related to managing an organization's workforce. Some of the key responsibilities of HR management include recruiting and hiring employees, developing and implementing policies and procedures, managing employee benefits and compensation, providing training and development opportunities, and maintaining compliance with labor laws and regulations (IceHrm, 2022). If the mentioned sounds like a definition, it should be said that effective HR management is essential for organizations to attract, retain, and develop a talented and engaged workforce. HR managers must be skilled in communication, problem-solving, and conflict resolution, as they play a key role in managing employee relations and creating a positive work environment. They also need to stay up-to-date on industry trends and best practices to ensure their organization remains competitive and compliant with relevant laws and regulations. More important is that right HR strategies can help in modelling more adequate the consumption behavior of economic agents. This means that a particular company policy can be more important for overcoming negative consequences of economic phenomena than applied macroeconomic measures at national level. Of course, this will become true if it is applied by a bigger number of companies and more people are engaged into the process. The covered issue is a bit close to the idea of the invisible hand and shows the specific role of all economic agents in the economy.

How companies should behave in a situation of deflation will be studied in the next section. The idea is that if they follow some recommendations their employees will not be affected by deflation and even can prevent its negative

consequences on other economic agents. In a conclusion, I mean that deflation can really not be anymore a serious problem for the society, if it is properly understood and people are not so uncertain in their actions.

3. HR management in a period of deflation

However, in times of deflation, an organization may face challenges related to HR management, such as a decrease in demand for its products or services, which can lead to layoffs and downsizing. In such cases, effective HR management can help organizations to navigate through challenging times by implementing cost-cutting measures, retraining employees, and improving operational efficiency to remain competitive in the market. HR management and deflation are two distinct concepts that are difficult to be directly related to each other. HR management focuses on managing human resources in an organization, while deflation refers to a sustained decrease in the general price level of goods and services in an economy over time. Despite that, if the topics are combined in a proper way, they will lead to a better understanding of the macroeconomic phenomena. Yes, nobody can argue that deflation is a macroeconomic process, but its main consequences are due to the actions of economic agents at micro level, such as households and companies. In the next paragraph it will be made an attempt to describe a way, which can be followed by companies and thus to do change the future actions of the economic agents, based on their comprehensions. One of the most important thing is economic agents to understand that nobody has the particular information how long will be the period of deflation and thus to stop postponing their consumption, because there is always a possibility this period to be very short and after that to meet inflation. In this case consumption should be encouraged. If this does not become true, consumption encouraging is again good for the economy, because deflation will not be so sharp.

It is very important to point out that the described actions are for private companies and they are mainly theoretical. The reasoning below is based on the ideas of development workplace policies, including some additional

compensations and benefits, keeping and motivating employees to stay with the organization, providing of training and development, worker protection and managing to a certain extent of awareness of external factors (Human Resource Management, 2016).

Beginning with the development of workplace policies, it shall be mentioned that the main aim of this kind of management is to ensure fairness and continuity within the organization. Some examples of workplace policies, which directly ensure higher comfort of works might be vacation time and ethics policy. These kind of policies are difficult to be reorganized, because they are almost constant. However, they have a key role, to encourage people to work at a particular company. This is due to the fact that they guarantee high level of sureness of labor relations. In a period of deflation this is extremely important, because workers will know that they have a higher level of stability at their work. Again, during a period of deflation the management could increase the period for a vacation of the employees. This should be based on some merits of the employees. The question is closely related with the policy for compensation and benefits. On the one hand this will allow the employees to spend more money, because it is typical time in a period of a vacation to be spend for leisure activities or they will try to make more money combining the free time with other job. Both possibilities are useful in a period of deflation, because they will encourage consumption. On the other hand, giving a bigger vacation can be a sign of high confidence by the employer to the worker. This will be also beneficial, because the worker will not worry so much for eventual dismissing. In this regard, an adequate HR strategy may include also giving bonuses to employees and the possibility for stock purchases plans. The aim is to increase their purchasing power and to motivate them to spend more money in a period of deflation, so to escape from the phenomena as soon as possible. Their purchasing power will be increased also by including some health benefits such as additional health insurance. So, it will not be necessary to be paid for medical care. All of this is absolutely related with the policy for awareness of external factors. Outside forces, or external factors, are

those things the company has no direct control over; however, they may be things that could positively impact human resources. One of them is exactly proper management of health-care costs and modeling the correct employee expectations. Also, management should think about increasing the use of social networking to distribute information to employees. In this way there will be higher confidence between management and employees.

Moreover, it is fundamental to focus on training and development, because once we have spent time to hire new employees, we want to make sure they not only are trained to do the job but also continue to grow and develop new skills in their job. This results in higher productivity for the organization and is also a key component in employee motivation. Employees who feel they are developing their skills tend to be happier in their jobs, which results in increased employee retention. It is very important to be mentioned that we are not speaking only for training related with the particular job but for training to basic financial culture. This will help in better understanding of different economic processes such as deflation and people will know how to react in such situations.

The current study shows how important is applying HR strategies to cope with some of the main economic problems.

Conclusion

In a conclusion, it could be said that this topic is not deeply analyzed, because of the fact that deflation is not so often. Also, analyzing a macroeconomic problem through the prism of microeconomic studies is comparatively new approach. In this regard, it was decided to be made a theoretical analyzes of deflation, taking into account the HR management. As it can be seen from all of the above, it is proved that HR management can help in such situation, because it is very important how employees will be treated and what they will expect from the place where they work. If they have right signals by their employer, they will behave with a less uncertainty and will also give right signals to the other

economic agents. The correct understanding of deflation /and of every other economic phenomena/ is fundamental for undertaking proper actions.

Future work may include developing an empirical analysis of the problem, including the creation of a questionnaire, which could be applied to analyze the behavior in a real working atmosphere. This will further enhance the accuracy of a such study.

References

- N26. (2022). *What is deflation and what does it mean to the economy.*
<https://n26.com/en-eu/blog/deflation>
- Bylund, P. (2011). *Inflation and Deflation: Austrian Definitions.* Mises Institute.
<https://mises.org/wire/inflation-and-deflation-austrian-definitions>
- Gaza, K. (2006). *Deflation and Economic Growth.* Mises Institute.
<https://mises.org/library/deflation-and-economic-growth>
- Shostak, F. (2016). *Deflation Is Always Good for the Economy.* Mises Institute.
<https://mises.org/wire/deflation-always-good-economy>
- IceHrm. (2022). *7 basics of personnel management that every HR manager should know - IceHrm.* IceHrm. <https://icehrm.com/explore/blog/7-basics-of-personnel-management-that-every-hr-manager-should-know/>
- Human Resource Management. (2016). *1.1 What Is Human Resources?* Pressbooks.
<https://open.lib.umn.edu/humanresourcemanagement/chapter/1-1-what-is-human-resources/>

ВЪЗДЕЙСТВИЕ НА ПАНДЕМИЯТА ОТ COVID-19 ВЪРХУ БЕЗРАБОТИЦАТА В БЪЛГАРИЯ И РУМЪНИЯ

Маргарита Иванова Николова
докторант,
докторска програма „Световно стопанство и МИО“
Стопанска академия “Димитър А. Ценов”

Резюме: Настоящият доклад разглежда ефектите от пандемията от COVID-19 върху безработицата на България и Румъния, както и мерките, които двете страни са предприели за запазване на работните места и подпомагане на бизнеса в процеса на неговото възстановяване. За целта на анализа на динамиката на безработицата са използвани данни на Евростат за периода 2017-2022 г. на тримесечна база. Очертани са основни тенденциите в за България и Румъния, както и за Европейския съюз.

Ключови думи: заетост, безработица, коефициент на безработица.

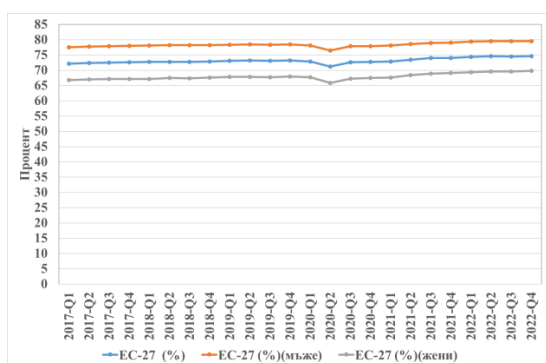
JEL: J21, F00.

Въведение

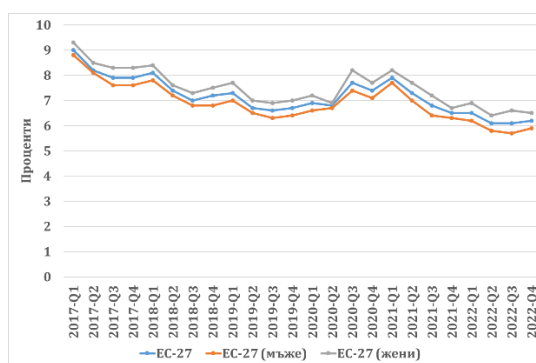
Пандемията от COVID-19 постави на безпрецедентно изпитание нашите общества и икономики. Извънредното положение в сферата на общественото здраве се превърна в сериозна икономическа криза в световен, европейски и национален план. Редица бизнеси бяха поставени пред риск от загуби и фалит, което означава и загуба на работни места и увеличаване на безработицата. На този фон бяха мобилизирани ресурси на ниво Европейски съюз (ЕС) и национално ниво, които да смекчат или предотвратят негативното въздействие на пандемията върху пазара на труда, в този контекст и върху безработицата. Целта на настоящия доклад е да се изследва въздействието на пандемията от COVID-19 върху безработицата в България и Румъния и да се съпоставят мерките, които двете държави предприемат за запазване на работните места. Обект на изследване са заетостта, безработицата и мерките за запазване на работните места по време на пандемията. Предмет на изследване са ефектите от пандемията от COVID-19 върху безработицата в двете страни.

1. Динамика на безработицата в ЕС в пред-, пандемичния и пост-пандемичния период и общоевропейски мерки

В предпандемичния период в Европа се наблюдава значително подобрене на условията на пазара на труда. Според доклад на Международния валутен фонд (IMF, 2022, р. 4) „икономическата експанзия, последвала кризата с държавния дълг, беше придружена от силен растеж на работните места и спад на безработицата в много европейски страни.“ Спадът в нивата на безработица в този период (вж. Фигура 2) се дължи на благоприятните условия на бизнес цикъла и структурни фактори като миграцията и реформите на пазара на труда. В същото време растежът на заетостта (вж. Фигура 1) до голяма степен се движи от устойчивото разширяване на сектора на услугите, повишаването на ефективността в промишления и селскостопанския сектор и преминаването към услуги с висока добавена стойност (IMF, 2022).

Фигура 1. Коефициент на заетост за ЕС-27 (от 2020 г.) (15 г. до 64 г.)

Фигура 2. Коефициент на безработица за ЕС-27 (от 2020 г.) (15 г. до 64 г.)

Източник: Авторови по данни на Евростат

Този положителен тренд беше нарушен от разразилата се през 2019 г. пандемия от COVID-19, която рефлектира върху икономическото развитие на всички страни в посока забавяне. Тъй като тя „заразява хората и следователно човешките ресурси, краткосрочните мерки за контрол и превенция бяха основната защита преди откриването на ваксините. Тези мерки доведоха до спиране и закриване на работни места, допълнително

увеличаване на неравенството и периодично увеличаване на безработицата“ (Tóth, Kálmán, Róó, & Cseh Papp, 2023). Данните сочат, че в периода 2019-Q4 и 2020-Q2 в ЕС-27 намалява както заетостта, така и отработеното време (IMF, 2022). Също така, че в съпоставка с ефектите от глобалната финансова криза (ГФК), тези от пандемията от COVID-19 са значително по-големи. Така например, вследствие на пандемията заетостта в ЕС-27 намалява с близо 2%, което е съпоставимо с това по време на ГФК, докато общо отработените часове в ЕС-27 в началото на ковид кризата са намалели с близо 15%, което е почти 4 пъти по-високо отколкото през ГФК.

Негативните ефекти върху заетостта и безработицата не са еднакви за страните в ЕС. Това се дължи на различни фактори като интензивност на пандемията, различните реакции на правителствата на държавите и тяхната секторна структура. Нарастващите нива на безработица поставиха ЕС като цяло и правителствата на отделните страни под натиск да прилагат мерки за смекчаване на последиците от пандемията COVID-19.

Още в началото на пандемията ЕС започва действия за справяне с кризата. През март 2020 г. лидерите от ЕС постигнаха съгласие по четири приоритета, които да направляват спешните действия в отговор на пандемията, един от които е този за подкрепа за работните места, предприятията и икономиката (Европейски съвет, 2023). През м. април 2020 г. Еврогрупата предлага пакет от мерки за спешна подкрепа в размер на 540 млрд. евро за работните места и работниците, предприятията и държавите членки, а през м. юли 2020 г. лидерите от ЕС постигат съгласие по цялостен пакет в размер на 1 824,3 млрд. евро¹ (Европейски съвет, 2023). Бе създаден специален инструмент за смекчаване на рисковете от безработица при извънредни обстоятелства (SURE), чиято цел е да помогне на държавите членки да защитят работните места и доходите на работниците по време на пандемията.

---

¹ Заб. Той включва 1 074,3 млрд. евро от дългосрочния бюджет за периода 2021 – 2027 г. или многогодишната финансова рамка (МФР) и изключително усилие за възстановяване в размер на 750 млрд. евро - Next Generation EU.

По линия на SURE се предоставя финансова помощ в размер до 100 млрд. евро за подпомагане на финансирането на схемите на държавите членки за подпомагане на работата на непълно работно време или подобни мерки, предназначени за защита на служителите и самостоятелно заети лица и, в допълнителен аспект, за свързани със здравето мерки, по-специално на работното място.

SURE допълва националните усилия и предлага втора защитна линия за защита на служителите и самостоятелно заетите лица срещу риска от безработица и загуба на доходи. Като запазва връзката между работниците и техните работодатели, SURE също така защитава производствения капацитет на икономиката и следователно се очаква да допринесе за по-бързо и по-силно възстановяване на икономическата дейност, след като пандемията отшуми (Европейска комисия, 2021). През февруари 2021 г. деветнадесет държави-членки на ЕС поискаха финансова помощ по линията на SURE².

Друга мярка за запазване и създаване на работни места е Помощта за възстановяване на сближаването и териториите на Европа (REACT-EU). REACT-EU не е нов източник на финансиране, а допълнение към отпуснатите средства на Европейския фонд за регионално развитие и Европейския социален фонд за периода 2014-2020 г. Те могат да се използват до края на 2023 г., както вече беше случаят с първоначалните разпределения. Предприетите мерки в борбата с пандемията и последиците от нея като че ли дадоха своя резултат, което се илюстрира и от фигурите по-горе.

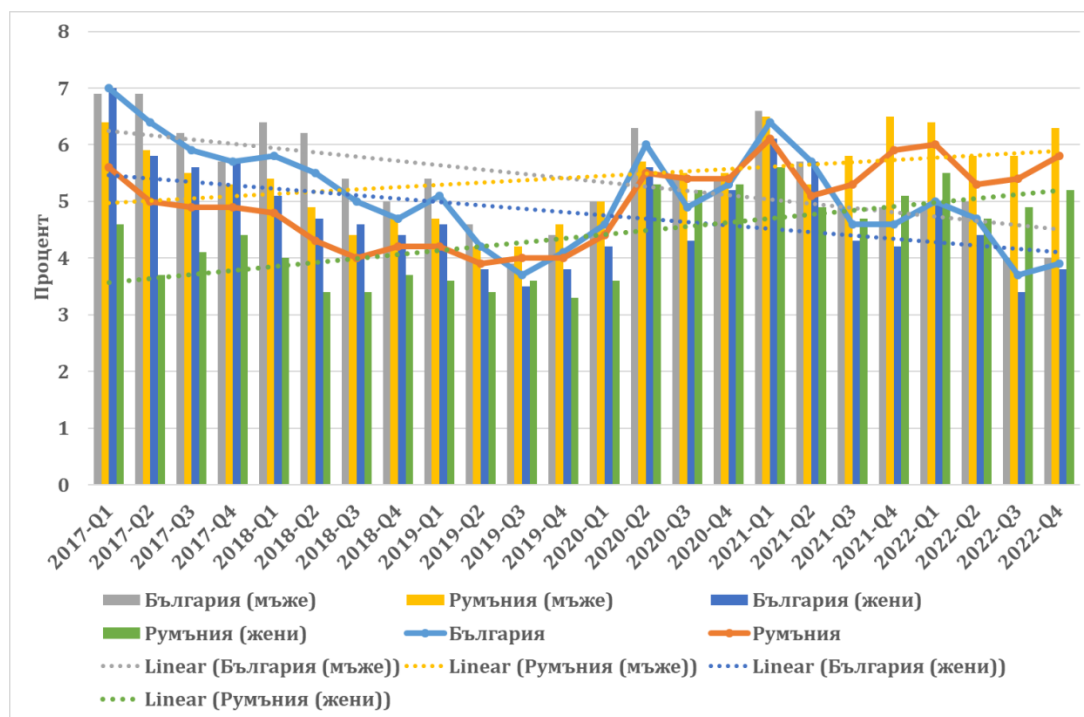
2. Анализ на динамика на безработицата в България и Румъния

Преди пандемията безработицата в България и Румъния следва общоевропейската тенденция на намаляване, като по-ниска е тя при жените

---

² Заб. Подкрепата, предоставена по линия на SURE за България е 511 000 000 от септември 2020 г. Подкрепата, предоставена по линия на SURE за Румъния е 4 099 244 587 от септември 2020 г.

(вж. Фигура 3). По време на пандемията от COVID-19 динамиката на коефициента на безработица за двете страни се променя. И при двете държави се установява изменение, чиито темпове и посока са различни.

Фигура 3. Коефициент на безработица в България и Румъния
Източник: Авторова, по данни на Евростат

Данните сочат, че след покачването на коефициентите на безработица общо и поотделно за мъжете и жените в България се наблюдава понижение, докато при Румъния като че ли се запазва тенденцията на нарастване, особено отчетлива при мъжете. Това се потвърждава и от трендлинните за двете страни за периода 2017 – 2022 г. Един от факторите за тези различия са демографските промени. Така например населението на България през 2021 г. спрямо населението през 2015 г.³ е с около 4,2% по-малко, докато това на Румъния с 3,5%. Раждаемостта в България също е по-ниска от тази в Румъния. Друг фактор, който оказва въздействие, е технологичният. Според класацията на Международния институт за развитие на мениджмънта Румънската икономика е по-конкурентоспособна

³ Заб. Изчислено от автора по данни на Евростат.

от Българската (IMD, 2023) и я превъзхожда в редица отношения, в т.ч. научна и технологична инфраструктура. Това означава по-висока производителност, при по-ниска потребност от човешки ресурси. Тези (но единствено) фактори, както и мерките, предприети от двете страни, по време на пандемията, обясняват в определена степен, динамиката на безработицата на двете страни в изследвания период.

3. Мерки, предприети от България и Румъния за запазване на работните места по време на пандемията от COVID-19

Очертаните по-горе тенденции могат да се обяснят с различни фактори, един от които са мерките предприети от правителствата на двете страни.

В България за борба с негативните последици от пандемията се предоставят редица икономически мерки, които целят безвъзмездна подкрепа на микро-, малки, средни и големи предприятия. Сред тях, наред с мерките за енергийна ефективност и за подкрепа на различни категории предприятия, са и мерките в подкрепа на заетостта и запазване на работните места като: Мярка „60/40“; Заетост за теб и Запази ме+ (COVID-19 Единен информационен портал, 2023). Мярка „60/40“ е „краткосрочен инструмент за спешна подкрепа на бизнеса за запазване на заетостта и за гарантиране на доходите на работници и служители.“ Заетост за теб е мярка, насочена към работодатели от всички икономически сектори, с изключение на селското стопанство и им предоставя възможност да наемат безработни по програмата, която се финансира по оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“. С мярката Запази ме+ „се цели да окаже подкрепа чрез изплащане на компенсации на наети и самоосигуряващи се лица, упражняващи трудова дейност в икономически дейности, за които са въведени временни ограничения за осъществяването им с акт на държавен орган в периода на обявено извънредно положение или обявена извънредна епидемична обстановка.“ На предприятията се предоставят също

възможности за финансиране за възстановяване на нормалната дейност след пандемията, чрез възможностите, които предоставят мерки за преференциално кредитиране и такива с инвестиционна насоченост. Предвидени са също така и мерки за самоосигуряващи се и самонаети лица, за земеделски производители и животновъди и за туризма.

Подобно на България и Румъния предприема редица мерки с икономически характер за подпомагане възстановяването на икономиката и дейността на предприятията. В областта на заетостта правителството използва различни форми на публично финансиране, мерки за социална защита, както и такива свързани с работното време. Сред тях са (КРМГ, 2020):

- *Покриване на 75% от заплатата на служители, изпратени в състояние на техническа безработица от компании, засегнати от коронавирусната криза, ако дейността им е прекъсната, изцяло или частично, или е намалена в резултат на ефектите от пандемията от COVID-19 за срока на държавата извънредно положение.*
- *GEO 92/202 предоставя подкрепа на работодатели, които между 1 юни 2020 г. и 31 декември 2020 г. наемат на постоянни договори на пълно работно време хора на възраст над 50 години;*
- *По време на периода на намаляване на работното време служителите, засегнати от тази мярка, ще получават обезщетение в размер на 75% от разликата между brutната основна заплата;*
- *Професионалистите, както е регламентирано от Гражданския кодекс (Закон № 287/2009), както и лицата, които са сключили индивидуални трудови договори, могат да се възползват от месечна помощ от 41,5% от средната brutна работна заплата, установена за 2020 г., въз основа на приложение.*
- *Еднократна финансова подкрепа от 2500 RON (500 EUR) за работодателите за всеки дистанционен работник, за да подкрепят*

закупуването на технологични стоки и услуги, необходими за извършване на тяхната дейност. Тези суми се отпускат на работодателите за всеки служител, който е работил от разстояние по време на извънредното положение най-малко 15 работни дни.

- Други.

Заклучение

Пандемията от COVID-19 оказва негативно влияние на икономическото развитие на страните, в това число и върху заетостта и безработицата. България и Румъния не правят изключение от това. Данните сочат, че в периода на пандемията коефициентите на безработица нарастват и за двете страни. В следпандемичния период обаче динамиката на безработицата като цяло и по пол е в противоположна посока. Това е резултат както от разликата в предприетите национални мерки, така и от действието на други фактори като структура на икономиката, население, миграционни потоци и др.

Използвани източници (References)

- COVID-19 Единен информационен портал. (2023). *COVID-19 Единен информационен портал*. Свалено от Икономически мерки: <https://coronavirus.bg/bg/merki/ikonomicheski>
- IMD. (2023). *World Competitiveness Ranking 2022*. Свалено от <https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness-ranking/>
- IMF. (2022). *European labor markets and the Covid-19 pandemic: fallout and the path ahead*. International Monetary Fund. Свалено от <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/087/2022/004/article-A001-en.xml>

- KPMG. (2020). *Romania: Government and institution measures in response to COVID-19*. Свалено от <https://kpmg.com/xx/en/home/insights/2020/04/romania-government-and-institution-measures-in-response-to-covid.html>
- Tóth, A., Kálmán, B., Poór, J., & Cseh Papp, I. (2023). *Impact of the Covid-19 pandemic on unemployment in selected countries and country groups**. *Regional Statistics*, 13(3). doi:10.15196/RS130304
- Европейска комисия. (2021). *Доклад на комисията до Европейския парламент, Съвета, Икономическата и финансова комисия и Комисията по заетостта*. Брюксел: Европейска комисия ;. Свалено от <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0148>
- Европейски съвет. (2023). *Действия на ЕС в отговор на пандемията от COVID-19*. Свалено от Европейски съвет Съвет на Европейския съюз: <https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/coronavirus/>
- Европейски съвет. (2023). *План за възстановяване на Европа*. Свалено от Европейски съвет Съвета на ЕС: <https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/eu-recovery-plan/?ref=macrodesiac.com>

РОЛЯ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ ИНИЦИАТИВИ ЗА КЛЪСТЕРЕН БЕНЧМАРКИНГ И ЕТИКИРАНЕ ЗА СТИМУЛИРАНЕ РАЗВИТИЕТО НА КЛЪСТЕРНИЯ МЕНИДЖМЪНТ

Светлин Борисов Рангелов

докторант, катедра „Мениджмънт“
Стопанска академия “Димитър А. Ценов”

Резюме: В доклада се разглежда практическото приложение на клъстерния бенчмаркинг и етикиране. Проследява се еволюцията на Европейските усилия в тази област, различните вече осъществени и все още в развитие програми, както структурата и процесите свързани с тях. Анализира се значението на конкретните инициативи и свързаните с тях организации, за стимулиране развитието на клъстерния мениджмънт.

Ключови думи: клъстери, клъстерен бенчмаркинг, етикети, клъстерно съвършенство.

JEL: F38, M10, O31.

Въведение

Според Европейската комисия в момента има над 1500 клъстера, разположени в повече от 200 региона на ЕС, и те представляват почти 25% от общата трудова заетост в ЕС. Клъстерната политика на ЕС използва клъстерите за изпълнение на приоритетите си (European Commission. Cluster policy).

От тази гледна точка е безспорна огромната значимост на механизмите за подобрява управлението на клъстерите, повишаване мотивацията сред членовете им и засилване интернационализацията и конкурентоспособността им.

В доклада се разглеждат някои от най-значимите практически инструменти за анализ състоянието на клъстерите, категоризирането им и определяне на области за подобрене на управлението им.

1. Историческо развитие и същност на инициативите свързани с клъстерния бенчмаркинг и етикиране

В началото на XXI век много държави в ЕС създават свои програми за

подкрепа клъстерите. Избирането за такава програма вече е един вид някакъв стандарт за качество, тъй като изразява признание. Приложените механизми за подбор обаче често следват национални приоритети или политически цели. Усилията за промяна и развитие водят до нови инициативи. Ще разгледаме най-значимите от тях.

1.1. Европейска фондация за клъстерно съвършенство⁴

Създадена в Каталуния през 2003 г., с подкрепа от Европейската комисия, правителството на Каталуния, Vinnova, Шведската агенция за иновации и Yorkshire Forward, бившата Агенция за регионално развитие на Обединеното кралство. Основната цел е предоставянето на обективни прегледи на ефективността на клъстерите и създаване на постоянна референтна платформа за сравнение. (European Foundation for Cluster Excellence).

1.2. Европейска инициатива за клъстерно съвършенство (ЕИКС)⁵

Европейската комисия стартира инициативата през 2009 г. като част от усилията за създаване на повече клъстери от световна класа в целия ЕС, чрез хармонизиране и насърчаване на концепции, свързани с отличните постижения на клъстерите, (European Commission, 2015).

Основните резултати са проектиране, тестване и валидиране на методология за бенчмаркинг инструмент за клъстерните организации, за идентифициране и подобряване на техния вътрешен процес на управление и начина, по който те предлагат услуги на клъстерните фирми. Инициативата разработва и обучителни материали за подобряване на управленските способности на мениджърите на клъстери (European Commission, 2015).

1.3. Европейски секретариат за клъстерен анализ (ЕСКА)⁶

ЕСКА е рожба на Европейската инициатива за клъстерно съвършенство, създадена през ноември 2010 г. от един от партньорите по

---

⁴ От англ. European Foundation for Cluster Excellence.

⁵ От англ. The European Cluster Excellence Initiative (ECEI).

⁶ От англ. European Secretariat for Cluster Analysis (ESCA).

проекта, VDI/VDE Innovation + Technik GmbH Германия (ESCA).

Частният оператор (фирма), движещ ЕСКА, управлява европейските етикети за клъстерно съвършенство, независимо от Комисията от 2012 г. (European Commission). Присвоява три различни етикета за качество на квалифицирани организации – Бронзов, Сребърен и Златен

ЕСКА работи по принципа на "обслужване на едно гише" чрез услуги за бенчмаркинг и етикетиране на клъстерните мениджмънт организации по целия свят. Базираната в Берлин организация координира мрежа от около 200 клъстерни експерти от повече от 30 държави. Организацията предоставя и практически съвети на мениджърите на клъстери относно развитието на клъстери, подкрепя създателите на клъстерни политики и собствениците на програми със съвети, относно развитието на клъстерни програми (ESCA).

1.4. Европейска инициатива за клъстерно съвършенство II (ЕИКС II)

Втората фаза на ЕИКС е резултат от интензивна дискусия с Европейската комисия относно по-нататъшното развитие на Схемата за етикетиране на клъстери, която е резултат от първата фаза (2009-2011 г.). Стартира през 2017 г.

Целта е намиране на нови индикатори за измерване на съвършенството в управлението на клъстери, повишаване на капацитета на експертната мрежа, както и на нова система за управление, отчитаща по-добре големия брой заинтересовани страни и интереси им. Задачата е да се разработи процес, водещ до подобрена европейска политика за клъстерно съвършенство, със специален акцент върху по-високо ниво на прозрачност, отчетност и ефективност на настоящата европейска схема за бенчмаркинг и етикетиране. Новата система, която се появява в резултат на този процес, трябва да бъде напълно работеща от 2019 г. нататък. (ESCA, 2018)

Схемата има огромен успех: повече от 1000 клъстерни организации от 41 страни са участвали и са получили етикет.

Ключовите резултати на ЕИКС II включват предложена промяна на управлението, чрез ново юридическо лице, преразгледани показатели за качество, обучение на оценители по нова методология и процедури, предоставяне на обобщени данни и годишно докладване пред Комисията (European Commission). Новото юридическо лице, създадено вследствие на ЕИКС II е разгледано в следващата подточка.

1.5. Европейска структура за етикетирание на клъстерно съвършенство (ЕСЕКС), от англ. European Clusters Labelling Excellence Structure (EUCLES).

ЕСЕКС отговаря за насърчаването на върхови постижения в управлението на клъстери въз основа на координиран европейски подход, както и предоставянето на етикети за качество на квалифицирани организации за управление на клъстери. Целта е постепенно да се поеме системата за етикетирание, управлявана до момента от ЕСКА (www.eucles.be)

Създадена на 14.12.2020 г., като продължение на ЕСКА, от 12 национални и регионални асоциации на клъстери. Основни направления са присъждане на етикети, развиване на методологиите и процесите за оценка, гарантиране на признаването на етикетите на европейско ниво и повишаване на добавената им стойност.

2. Бенчмаркинг и етиктиране за съвършенство на клъстерния мениджмънт

2.1. Клъстерен бенчмаркинг

За разлика от оценките на икономическото въздействие, бенчмаркингът е ефикасен и ефективен начин за идентифициране на потенциала на даден клъстер и за разработване на стратегически препоръки за по-нататъшното му развитие в рамките на кратък период от време (ESCA).

Бенчмаркингът е сравнителен анализ на структури, процеси, продукти и услуги. Той сравнява дадено предприятие (субект) със сходните

му в същата сфера на дейност и/или с най-добри практики от предприятия в други области. Целта на сравнителния анализ е да се учи от по-добре представящи се сходни или други субекти, за да подобри собствените си структури, процеси, продукти и услуги.

Според ЕСКА, бенчмаркингът, извършван от нейните експерти се характеризира със следното:

- Наличност (Достъпност) - Процесът е отворен и полезен за всички заинтересовани страни (включително организации извън клъстер).
- Интервю за сравнителен анализ - Бенчмаркингът се основава на лично интервю, с продължителност около два часа, с мениджъра на клъстерната организация. Провежда се от безпристрастен експерт от ЕСКА.
- Анализирание на показатели – анализират се структура, управление, финансиране, предоставяни услуги и дейности, постижения и признание
- Доклад за бенчмаркинг - Резултатът се представя в доклад от около 70 страници, с графично сравнение на клъстера с подобни от същата област и най-добрите в Европа. Включва набор от подробни и персонализирани препоръки за подобрене.
- Сравнително портфолио от повече от 1200 клъстера от 47 държави
- Конфиденциалност - данните и докладите се третират при строга конфиденциалност и не се предоставят на трети страни (ESCA)

2.2. Критерии за допустимост

Кандидатстващите организации трябва да докажат статута си на „клъстерна организация“, както е определена от Европейската комисия, като изпълнят набор от критерии за допустимост. Фокусът е върху наличието на реално съществуваща клъстерна инициатива със специализирано управление и брой членове, набор от дейности и услуги в

дефинирани стратегически приоритетни области, както и участие в една от основните клъстерни инициативи на Европейския съюз - Европейска платформа за клъстерно сътрудничество, от англ. European Cluster Collaboration Platform (ECCP).

Независим бенчмаркинг експерт, след като е провел интервю, предостави своята индивидуална преценка относно степента на изпълнение на тези критерии, включително обобщение на това дали трябва да бъде присъден етикет за качество или не. Окончателното решение относно присъждането на етикета е на ЕСЕКС (EUCLES).

2.3. Индикатори за измерване съвършенството на клъстерния мениджмънт

Индикаторите са фокусирани върху клъстерната организация, която отговаря за управлението на клъстера и неговите дейности, и – до известна степен – върху общността на участниците в клъстера. Базиран са на разработките в рамките на ЕИКС. (Dr. Meier zu Köcker, G.; Dr. Ziegler, O. & Nerger, M., 2019).

2.4. Видове етикети за съвършенство на клъстерния мениджмънт

ЕСЕКС удостоява клъстерите с три етикета при категоризирането им:

- Бронзов - „Стремеж към Клъстерно Съвършенство“

Етикетът (от англ. „Striving for Cluster Excellence“) документира намерението на организацията да се стреми към съвършенство, чрез подобряване на своите способности за управление и нива на представяне. Присъжда се след интервю с мениджъра на клъстера, покриващо 36 показателя и проведено от безпристрастен експерт по сравнителен анализ на ЕСЕКС. Резултатите се представят чрез индивидуален доклад на ръководството на клъстера и също включват препоръки за по-нататъшно подобрени. Валидността на този и другите видове етикети е две години от месеца, в който е извършена оценката.

- Сребърен - „Посветен на Клъстерното Съвършенство“

Етикетът (от англ. „Dedicated to Cluster Excellence“) потвърждава успешното прилагане на процесите на подобрене, които са били инициирани след предишен бенчмаркинг на Бронзов Етикет. Присъжда се след одит, извършен от безпристрастен клъстерен експерт на ЕСЕКС.

- Златен - „Доказан за Клъстерно Съвършенство“

Етикетът (от англ. „Proven for Cluster Excellence“) се присъжда при демонстрирано високо ниво на професионализъм и усъвършенствано управление на клъстери. Организациите за клъстерен мениджмънт, които притежават златен етикет, показват своя документиран ангажимент към непрекъснато подобряване на техните организационни структури и процедури, в полза на още по-висока производителност/представяне.

Заклучение

До 2020 г. 1383 клъстерни организации в Европа и извън нея са имали европейски етикет за клъстерно съвършенство: 1141 бронзови етикета в 46 държави, 132 сребърни етикета в 20 държави и 110 златни етикета в 18 държави (European Commission).

Това доказва огромното значение, което клъстерните мениджъри придават на Клъстерния Бенчмаркинг и Етикиране като ефективни инструменти за подкрепата по техния път към съвършенство и просперитет

В този контекст Европейската комисия и създателите на клъстерна политика в различни страни насърчават клъстерните организации да участват в процесите на бенчмаркинг и етикиране, за да стимулират съвършенството в управлението на клъстерите и взаимното обучение. Бенчмаркингът е насочен директно към мениджърите и персонала на клъстерните организации. Ползите за тях са нови прозрения и констатации, които могат да насърчат отличното управление на клъстера и качеството на клъстерните услуги за участващите предприятия и други заинтересовани страни.

Използвани източници (References)

- ESCA. (2018). *Launch of the 2nd phase of the European Cluster Excellence Initiative*.
<https://clustercollaboration.eu/news/launch-2nd-phase-european-cluster-excellence-initiative>
- EUCLES. (n.d.). European Clusters Labelling Excellence Structure.
<https://eucles.be/>
- European Commission. (2015). *Clusters Excellence Programme: Promoting Cluster Management Excellence Across the EU*. https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/other_eu_prog/cosme/guide/call/cosme-call-proposal-cluster-1503_en.pdf
- European Commission. (n.d.). Cluster policy. https://single-market-economy.ec.europa.eu/industry/strategy/cluster-policy_en
- European Commission. (n.d.). European Clusters Excellence. https://single-market-economy.ec.europa.eu/industry/strategy/cluster-policy/european-clusters-excellence_en
- European Foundation for Cluster Excellence. (n.d.). Background.
<http://www.clusterexcellence.org/background>
- European Secretariat for Cluster Analysis (ESCA). (n.d.). <https://cluster-analysis.org/>
- Meier zu Köcker, G.; Ziegler, O. & Nerger, M. (2019). Current Status of Cluster Management Excellence in Bioeconomy with focus on the Danube Region.
<https://www.bioeconomy-library.eu/wp-content/uploads/2019/11/Current-Status-of-Cluster-Management-Excellence-in-Bioeconomy-with-focus-on-the-Danube-Region.pdf>

ГЛОБАЛНИ И РЕГИОНАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА
МЕЖДУНАРОДНИТЕ ИКОНОМИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ

СБОРНИК С ДОКЛАДИ

ДВАДЕСЕТ И СЕДМА СТУДЕНТСКА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ
НА КАТЕДРА „МЕЖДУНАРОДНИ ИКОНОМИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ“ ПРИ
СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „ДИМИТЪР ЦЕНОВ“

СВИЩОВ, 2023

www.mioconference.eu

Адрес на електронното издание:
Виртуална библиотека DLib
на Стопанска академия „Димитър Ценов“ – Свищов
dlib.uni-svishtov.bg/handle/10610/4721

ISSN 2738-8573

Академично издателство „Ценов“
Свищов, ул. Емануил Чакъров 2

ГЛОБАЛНИ И РЕГИОНАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА
МЕЖДУНАРОДНИТЕ ИКОНОМИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ
СБОРНИК С ДОКЛАДИ

Свищов, 2023

GLOBAL AND REGIONAL DIMENSIONS OF INTERNATIONAL
ECONOMIC RELATIONS
PROCEEDINGS

Svishtov, 2023

www.mioconference.eu

ISSN 2738-8573